

FERENCZINÉ ÁCS ILDIKÓ

GYERMEKVERSEK MUZSIKÁJA

WEÖRES SÁNDOR KÖLTEMÉNYEK A GYERMEKKARI
IRODALOMBAN

*Az írás a Bessenyei Könyvkiadónál 2010-ben megjelent kiadvány kottaképek, zenei elemzések nélküli,
rövidített változata*

TARTALOM

BEVEZETÉS	II
I. A MAGYAR GYERMEKLÍRA KÖZPONTI ALAKJA	1
1. AZ ÉLETÚT	1
2. A KÖLTŐ-GÉNIUSZ	4
<i>Poeta natus – csodagyerek</i>	4
<i>Az „örök” gyermek és a mesterek</i>	5
<i>A kiteljesedés útja – orpheuszi költészet</i>	6
<i>Apolitikus költő?</i>	7
<i>Nők, erotika</i>	7
<i>Próteuszi alkat</i>	8
<i>Költészet és zeneiség</i>	8
3. A MAGYAR LÍRA ÜTEMÉPÍTŐJE	9
II. WEÖRES ÉS A GYERMEKEK	12
1. MILYEN A JÓ GYERMEKVERSEK?	12
2. WEÖRES ÉS A GYERMEKEK	13
3. CIKLUSOK ÉS KÖTETEK	13
<i>Ciklusok</i>	13
<i>Bartók-suite</i>	13
<i>Rongyszőnyeg I.</i>	15
<i>Rongyszőnyeg II. és Rongyszőnyeg III.</i>	16
<i>Magyar etűdök</i>	17
<i>Kötetek</i>	19
<i>Gyümölcskosár (1946)</i>	19
<i>Bóbita (1955)</i>	20
<i>Tarka forgó (1958)</i>	20
<i>Zimzizim (1969)</i>	21
<i>Ha a világ rigó lenne (1973)</i>	21
4. FELNÓTTVERSBŐL GYEREKVERSEK	22
III. GYERMEKVERSEK ZENEISÉGE	24
1. A KÖLTÉSZEK „TECHNIKUSA”	24
<i>Ütemmérő szimultán verselés</i>	24
<i>Népzenei elemek</i>	25
<i>Weöres magyaros versritmusa</i>	27
2. HÉRKULES, AKINEK A HANGBAN REJLIK AZ EREJE	28
3. NYELVI JÁTÉKOK: ÉRTELMETLEN VERSEK – HALANDZSÁK	33
IV. WEÖRES-VERSEK A GYERMEKKARI IRODALOMBAN	38
1. „A LEGJOBBAN MEGZENÉSÍTHETŐ MAGYAR KÖLTŐ”	38
2. GYERMEKKARI WEÖRES-MEGZENÉSÍTÉSEK	39
3. MIKOR JÓ ÉNEKELNI EGY MŰVET?	41
4. VÁLOGATÁS A WEÖRES-VERSEKRE KÉSZÜLT GYERMEKKARI ANYAGBÓL	42
<i>A kottaképeket, zenei elemzéseket a Bessenyei Könyvkiadónál 2010-ben megjelent változat tartalma</i>	43
ZENEI REINKARNÁCIÓ	44
BIBLIOGRÁFIA	46

Bevezetés

Karvezetőként gyakran találkozom Weöres Sándor nevével – számos vokális alkotás örökítette meg szövegeit, költeményeit. Vezénylési gyakorlat óráimon, amikor gyermekkari anyaggal foglalkozom, szinte mindig jelen van valamilyen Weöres-versre készült kompozíció. A gyakori előfordulás okának keresése vezetett kutatásaim megkezdéséhez.

Írásomban magyarázatot kívánok adni arra, miért Weöres az egyik legnépszerűbb gyermekversköltő, miért olyan kedvelt a gyermekek körében és miért részesítik őt előnyben a zeneszerzők. Igyekszem fényt deríteni azokra a körülményekre, amelyek Weörest a gyermekverskötetek kiadására ösztönözték és megpróbálom megvilágítani, miért hibás elgondolás az, ha alakját a gyermekköltészet világába szűkítik be. Szeretném kiemelni azokat a jegyeket, amelyek költészetének hangzásvilágára jellemzőek, és kísérletet teszek a szöveganyag és a zenei alkotások összefüggéseinek megvilágítására.

Az anyaggyűjtés kezdetén reméltem, hogy a Weöres Sándorról fellelt nagy mennyiségű könyv és tanulmány elegendő háttérrel fog biztosítani a költő és műveinek megismeréséhez.

A több ezer oldalas irodalom azonban nemhogy kimerítő válaszokat nem adott a gyermeklíra keletkezési körülményeire, de még következtetésre, feldolgozásra alkalmas információt is alig tartalmazott. A „felnőtt” kötetekkel, ciklusokkal ellentétben a gyermekverskötetek illetve ciklusok keletkezési, megjelenési körülményeiről, címadásáról, felépítéséről nagyon keveset lehetett megtudni. Weöres Sándor életének bizonyos periódusait sokszorosán feldolgozták: gyermekkoráról, tanulóéveiről sok információ olvasható, a házassága előtti és utáni időszak azonban – talán nem véletlenül – elnagyolt.

A nagy monográfiák elsősorban költészetelméleti munkák,¹ kevés utalással a gyermekversek, gyermekverskötetek keletkezési, megjelenési, tartalmi vonatkozásaira. Ha foglalkoznak is gyermekverssel, elsősorban a formára, a ritmusra összpontosítanak, vagy a gyermeki világ összetevőit vizsgálják.

A költői pálya ívét legjobban kirajzoló munka Schein Gábor Élet-kép sorozatban megjelent írása.² Emellett különféle tanulmányok, nyilatkozatok, interjúk, levelek álltak rendelkezésemre. Igazából ezek adtak kulcsot a költői világkép megismeréséhez, az útkeresés kísérleteinek, a belső én változásainak megértéséhez.

A Weöres-beszélgéseket, nyilatkozatokat, vallomásokat tartalmazó *Egyedül mindenkivel*³ című kiadvány anyaga csaknem 90 %-ban a költő 50. évén túl keletkezett. A könyvből szinte kizárólag az idős, kialakult lírikus vélekedését lehetett megismerni, ami nem jelentett okvetlenül előnyt: Weöres ugyanis csaknem mindig leértékelte önmagát, (túlzott szerénységből, vagy álarcos magyarázkodással?) „alulnyilatkozott” művészi teljesítményéről.

¹ Az első nagyobb szabású (marxista) értékelés Szabolcsi Miklós munkája az 50-es évekből (*Költészet és korszerűség*, Bp., 1959.), majd a 60-as évek közepéről Bori Imre tanulmányát (A látomások költészete. In: *Esszék és látomások*. Novi Sad, 1964.) említi a szakirodalom. Az első két monográfia szinte egy időben készült: Tamás Attila: *Weöres Sándor*. Akadémiai, Bp., 1978. és Bata Imre: *Weöres Sándor közelében*. Magvető, Bp., 1979. Tamás Attila a költői világkép elemzését állítja műve középpontjába, az életmű esztétikai egységét ragadja meg. Bata Imre a versek belső tartalmát vizsgálja, a művekből, a művek részleteiből, rejtett szerkezetéből fejt ki álláspontját (Vö.: Kenyeres Zoltán: „Elvek, távlatok” valamint „Belső körön” In: *A lélek fényűzése*. Szépirodalmi, Bp., 1983.). A különféle értelmezésekkel nem polemizál, „saját Weöres-képe van” – mondja Bata Imréről Tüskés Tibor (*A batártalan énekese*. Masszi Kiadó, Bp., 2003: 129.). A harmadik nagyobb szabású könyv Weöresről Kenyeres Zoltán munkája, a *Tündérsíp* (Szépirodalmi, Bp., 1983.). Tüskés szavaival élve: „mindenekelőtt költészettörténeti elemzés” (Uo. 135.).

² Schein Gábor: *Weöres Sándor*. Elektra Kiadóház, Bp., 2001.

³ Domokos Mátyás (szerk.): *Egyedül mindenkivel*. Szépirodalmi, Bp., 1993.

A két nagy forráscsoportot fűztem egybe és egészítettem ki az emlékezésekből, esszékből, levelekből álló válogatások anyagával.⁴

Nehezítette munkámat, hogy számos verset nem találtam meg az általam alapvető forrásmunkának tekintett *Egybegyűjtött írások* kötetében. Bata Imre, a válogatás szerkesztője írja az Utószóban:⁵ „Weöres verses és prózai munkáinak nagy részét tartalmazza ez a gyűjtemény. Kimaradtak azonban a tanulmányok, cikkek, kritikák [...]. A versek közül kihagytuk mindazokat, amelyek a bekerült daraboknak variánsai vagy halványabb rokonai, vagy amelyeknek néhány motívumát más versekbe építette be a szerző.”

Bárdosi Németh János⁶ azonban néhány, a tulajdonában is meglévő verset hiányolt az *Egybegyűjtött írásokból* és cáfolta, hogy azok a „bekerült daraboknak variánsai vagy halványabb rokonai volnának”.⁷ Tüskés Tibor egy adott verssel kapcsolatban élesebben fogalmazott: Bata vélekedését, ami szerint a költő a verset gyengének minősítette, nem fogadta el – politikai háttérrel sejtett a „minősítés” mögött.⁸

Nincs benne az *Egybegyűjtött írásokban* pl. a gyermekek körében jól ismert *Sehallselát Dömötör* sem.

Mindemellett a lappangó kéziratok, a hagyatékok, az alkalmi kiadványok, a folyóiratok még ma is sok feltáratlan anyagot rejtene.

Tüskés Tibor nemcsak a szövegekkel, hanem a kiadott verseskötetekkel kapcsolatban is kételyeket fogalmazott meg – megkérdőjelezte filológiai hitelességüket.⁹ A jelzett problémára válaszáértükünök bizonyultak azok a nyilatkozatok, amelyek felvetették a jövőbeni Weöres-filológia¹⁰ szükségességét, vagy legalábbis a hagyatékok kéziratosa hanyada katalogizálásának, a publikációk bibliográfiájának¹¹ elkészítését.

A kritikai kiadás hiánya mellett nagymértékben hátráltatta munkámat, hogy a meglévő versek megjelenési körülményeit, a szövegeltéréseket vizsgálva számos téves adatba ütköztem. Rendszerezésem alapja az *Egybegyűjtött írások* ötödik – ill. a vele alapvetően megegyező hatodik – bővített kiadása (EIÖB) volt. Összehasonlításképpen kezembe vettem a *Bóbitát*, majd a *Tarka forgó* és a *Ha a világ rigó lenne* köteteket. Ezt követően felkutattam Weöres valamennyi gyermekverskötetét. Az egyeztetés megdöbbentő eredményt mutatott: a három kötetes EIÖB Betűrendes mutatójában jelzett kötetbeni előfordulás nagy mennyiségben hiányosnak, hibásnak, pontatlannak mutatkozott. Az eltérések mértéke nem véletlenszerű nyomdahibára utalt. A gyermekverskötetek és az EIÖB eltéréseit a *Ciklusok és kötetek* fejezetben a könyvekhez kapcsolódóan részletezni fogom. Mivel jelen munkának nem volt célja a teljes életmű feldolgozása, ezért az EIÖB hivatkozásait a „felölt” kötetekkel nem vettem egybe.

Könyvem tartalmi strukturálásánál bizonyos fejezetekben kronologikus sorrendet követtem, az egész munka viszonylatában azonban a logikai összefüggések szerinti rendezőelv megtartására törekedtem. Az írásban viszonylag sok Weöres-idézetet használtam. Alapot adtak ehhez a költő önéletrajzi értékű levelei és nyilatkozatai, melyeknek nyelvezete választékos, élvezetes. Azt gondolom, hogy kihagyásuk, vagy körülírásuk csökkentette volna a Weöresről kialakítandó gondolatok értékét.

⁴ *Weörestől Weöresről*. Összeállította: Tüskés Tibor. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1993.; Tüskés Tibor: *A határtalan énekes* i.m.; Domokos Mátyás (szerk.): *Magyar Orpheus*, Szépirodalmi, Bp., 1991.; Domokos Mátyás (szerk.): *A porlepte énekes Weöres Sándorról*, Nap Kiadó, Bp., 2002.; Domokos Mátyás (szerk.): *Öröklét. In memoriam Weöres Sándor*. Nap Kiadó, Bp., 2003.

⁵ Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások*. Ötödik, bővített kiadás. Magvető, Bp., 1986: 655.

⁶ Bárdosi Németh János (1902-1981) – költő, szerkesztő

⁷ Bárdosi Németh János: Emlékek Weöres Sándorról. In: Domokos Mátyás (szerk.): *Magyar Orpheus* i.m. 92.

⁸ Tüskés Tibor: *A határtalan énekes* i.m. 127.

⁹ Uo. 122-124. A szóban forgó kötetek: *Kútbanézó; A sebzett föld éneke*

¹⁰ Steinert Ágota (szerk.): *Versék a hagyatékból*. Utószó. Weöres Sándor örököse – Saxum Könyv Kft. Bp., 2000: 185.

Tüskés: 123.

¹¹ Kovács Sándor Iván: Egybegyűjtött Weöres-írások? *Élet és irodalom*, XLIV. évf. 5.sz. 2000. február 4.

A gyermekkori művek kottáinak közlésénél az eredeti kéziratok illetve kiadások anyagára hagytam. A kottaszerkesztő program használata esetén a szerzők, kiadások jelöléseire való utalások kevésbé lettek volna autentikusak.

Weöres Sándor alakjának bemutatásakor elsősorban azoknak a körülményeknek a felvázolására törekedtem, amelyek befolyásolták pályája, személyisége alakulását. Nem volt célom részletes életrajz készítése, csupán azokra a periódusokra és élményekre szorítkoztam, amelyek a téma kifejtése szempontjából említést érdemeltek. Ezt az elgondolást juttattam érvényre a költészetéről szóló fejezetekben is.

I. A magyar gyermeklira központi alakja

„Démonokat idézni éppúgy tudsz, mint kristályosan egyszerű gyermekhangon énekelni. (Vajon nem Bartók legközelebbi rokona vagy-e?)”

(Csorba Győző: Levél Weöres Sándorhoz¹)

1. Az életút

„Születtem Szombathelyen, 1913. június 21-én. Életem nagy részét Csöngén, egy Vas megyei kis faluban töltöttem, hol apám középbirtokos. Az elemi falumban, a középiskolát a soproni reálban végeztem. [...] Gyermekkorom óta foglalkozom irodalommal, főként versírással. [...] Több tanulmányutat tettem három világrészben. [...] Szüleim mindketten élnek, testvérem nincsen.” – olvashatjuk 1939-ben, a doktori vizsgájához írt rövid önéletrajzában.

A tanulóévek lezárulásáig történt fontos eseményeket valóban össze lehet ilyen tömören foglalni, de az út korán sem volt ilyen egyszerű és egyenes ívű.

1946-ig Csöngé meghatározó szerepet töltött be életében. Leveleiben, versben és prózában sokat írt a tájhoz fűződő érzelmeiről: szeretetéről és keserűségéről. Sokat panaszkodott a kis falu egyhangúságára. Így írt Füst Milánnak 1935-ben csöngői életéről: „az előbb érkeztem biciklivel a mezőről, szakadó esőben; [...]. Most fülig-sárosan ülök az íróasztalom mellett. Az ablakon keresztül látom, hogy már oszladoznak a felhők; két-háromablakos törpe falusi házakra látok és egy kis uccán keresztül kilátok a szántásokra, ahol, teljesen értelmetlenül, egy magányos kapu áll kerítés nélkül. – Hát ilyenféle az életem itt. Időm nappal állatetéssel, mezei munkával vagy sétával, olvasással telik, éjjel pedig néha fönnmaradok verset írni. Néha a falubeli pappal, állatorvossal és egy gazdással tarok-parthiet alakítunk, vagy ivás van nagy mértékben; és akad egy-két lány is, kikkel el lehet mókázni, de sajnos csak a tisztesség határai között. Művészi dolgokról csak anyámmal szoktam beszélni: ő szoktatott rá a verselésre és ma is ő a leghozzáértőbb és legszigorúbb kritikusom. [...] Apám kétszáz kisholdon gazdálkodik [...]. Birtokunk fele a Rábavölgyben van, jó fekete föld [...], a tájékhöz minden idegszámmal hozzáfórtram [...], innen viszek mindent a verseimbe, szín-, alak-, vonal- és főleg hanghatásokat. Semmilyen utazás, élmény, vagy olvasmány nem tud rám akkora hatással lenni, mint egy gyümölcs puffanó leesése a fáról, egy szekér zörgése, tehenek kolompja, vagy a hó sistergő lecsúszása a háztetőről.”²

A falu, a táj, a természet, növények és állatok sok-sok szállal kötötték Csöngéhez. Volt azonban egy ennél erősebb kötelék is: „élete első asszonya” – az édesanya. Kimagaslóan művelt, több nyelven beszélő asszony volt, minden figyelmét, kiváltképp azután hogy második gyermeke halva született, a fia nevelésére fordította. Ő oltotta beléje az irodalom szeretetét, és már kisgyermekkorában franciául, németül tanította. A gyermekkor társtalanságát a könyvek töltötték ki. Hét-nyolc évesen Shakespeare- és Schiller-köteteket kért kölcsön Hutter Zsigmond, a csöngői evangélikus lelkész magánkönyvtárából. Első és talán legmeghatározóbb zenei élményei is édesanyjához kötődtek. Így vallott erről Czigány Györgynek a Magyar Rádióban 1967. január 20-án elhangzott rádióbeszélgetésben: „Első zenei élményem apró gyermekkoromban, hogy anyám kitűnően zongorázott Bach-prelűdöket, fúgákat, invenciákat, Beethoven szonátáit és szimfóniáit, Mozartot, Chopint. Feltétlenül sokat köszönhetek annak, hogy anyámtól apró gyermekkoromban kitűnő zenét nap mint nap hallhattam. A zene melódiaanyaga a korai dolgaimra nagy hatással volt, most inkább a zenei struktúrából tanulok.

¹ *Jelenkor*, 1963/9.

² Csöngé, 1935. ápr. 13. Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek II.* Pesti Szalon – Marfa mediterrán, Bp., 1998: 224.

A fúga-, szonáta-, rondószerkezetet igyekszem szavakkal is megvalósítani, a verseimet zenei formákra építeni, azokra ágyazni.”

Amilyen mély összetartozás jellemezte az anya-fiú kapcsolatot, olyan ellentmondásos volt viszonya édesapjával. Apja katonatiszt volt, kényszernyugdíjazás után kezdett gazdálkodni. Magának való ember volt, legszívesebben a földet járta – növekvő keserűséggel szemlélte fiát, akiben semmi hasonlatos vonást nem vélt felfedezni.

A számtalan konfliktus öngyilkossági kísérletekhez vezetett. Fenyő László³ amikor 1939-ben Weöres szemére vetette, hogy költészetéből hiányzik a „szenvedés próbája”, ezt a választ kapta: „... kevés ember van, aki többet szenvedett volna, mint én; [...] olyan üldözött gyermekkorom volt, hogy tízéves fejjel fölakasztottam magamat, úgy szedtek le.”⁴ Ezután kimeríthetetlenül sorolta betegségeit és egyéb sérelmeit.

Tanulmányai területén sem volt minden rendben: „Az elemi iskolát Pápán és Csöngén jártam; a középiskolát Szombathelyen, Győrben, Sopronban; egyetemet Pécsen végeztem. [...] Hát nem voltam valami jó tanuló, úgyhogy könnyen továbbadtam egyik iskola a másiknak. [...] nemigen tanultam, vagy legalábbis nem azt, ami a középiskolás tananyag volt. Irodalommal foglalkoztam, és... szóval nem a középiskolai anyagot tanultam, hanem azt, ami érdekelt, és hát a középiskola [...] nem arra kíváncsi, hogy az ember magánszorgalomból mit tanul, hanem hogy az ottani, tervbe vett anyagot tudja-e.”⁵

Nyilatkozataiban sem titkolja és a falubeliek elbeszéléseiből is kitűnik, hogy már diákkorában alkoholizmussal küszködik, „egész éjszaka fent van, cigarettázik, de annyit, hogy reggelre tele van a hamutartó, és egész éjjel írja a verseket.”⁶

Befelé forduló alkat volt, tele konfliktus-élménnyel. Felnőttek közt élt, 13 éves önmagát aggyastyánnak nevezi. „... kis felnőtt voltam. Viszont negyven-ötven éves korban erősen benyomult az életembe az elmulasztott kamaszkor, gyermekkor.”⁷

A félelmeikkel teli atya-fiú kapcsolat, a számtalan krízishelyzet, az önmagával való elégedetlenség ideggyengeséghez, pszichoszomatikus tünetekhez vezettek, számtalanszor menekült el a családi otthonból, hogy Szombathelyen, Kőszegen, vagy Sásdon rokonoknál találjon menedéket.

Nagyobb változást az egyetemi évek jelentettek életében. 1933 őszén iratkozott be, és 1939-ben doktorált. Bár életvitelén nemigen tudott változtatni, de a pécsi szellemi élet, professzorai és nemzedéktársai erősen motiválták a fiatal költőt. Bekapcsolódott a Batsányi János Kör és a Janus Pannonius Társaság munkájába, familiáris viszonyba került a Nyugat első nemzedékének legnagyobbjaival, Kosztolányival, Babits-csal és Füst Milánnal. Munkakapcsolatban volt Várkonyi Nándorral, ismeretséget kötött Fülep Lajossal. Formáló erőt és ihletet jelentett Weöres számára a nagy kortársak szellemi közelsége.

Az egyetemet kisebb-nagyobb megszakításokkal végezte, hol betegségek, hol utazásai (1935. Norvégia a Baumgarten-kuratórium jutalomösszegéből, 1937. Távol-Kelet a Baumgarten-díjból) miatt szakította meg tanulmányait.

Megjelentek első verseskötetei (1934. *Hideg van*, 1935. *A kő és az ember*, 1938. *A teremtés dicsérete*), 1939-ben kiadta doktori disszertációját (*A vers születése*). Rengeteget publikált folyóiratokban (1932 és 1941 között csak a Nyugatban 64 verse jelent meg – Illyés után ő volt a második legkeresettebb költő).

Doktorrá avatása után még 1943 őszéig tartózkodott Pécsen. A polgármester, Esztergár Lajos, magas színvonalú tudományos, irodalmi, képzőművészeti, színházi és zenei életet teremtett. Művészeket (Bajcsa András, Csorba Győző, Martyn Ferenc, Takács Jenő, Maros Rudolf,

³ A Baumgarten Alapítvány könyvtárának gondozója

⁴ Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek II.* i.m. 315.

⁵ Válaszolni nehezebb. TV-beszélgetés Weöres Sándorral. In: Domokos Máttyás (szerk.): *A porlepte énekes* i.m. 114-115.

⁶ Dr. Németh Sándorné (szül. Hajas Ilona) visszaemlékezése a *Magyar Orpheusban* olvasható i.m. 15.

⁷ Bertha Bulcsu beszélgetése a költővel. *Jelenkor*, 1970/12. vagy In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 147.

Molnár Klára...) csábított Pécsre állással, lakással. Weörest a Városi Könyvtár megszervezésével és vezetésével bízta meg. A gyakorlóév egy részét Várkonyi mellett töltötte, másik részét, 1940 júliusától 1941 júliusáig a pesti Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárában szolgálta le. (Ez idő alatt keletkeztek a Rongyszőnyeg versei.)

1943 őszén Pestre költözött, élete új állomáshoz érkezett. A földrajzi helyváltoztatás egy belső, új világrend kialakulásának jelképe is volt. Az Országos Széchényi könyvtár munkatársa lett, és egyre fontosabb tagjává vált a főváros irodalmi életének. 1943-ban jelent meg a legérettebb és legnagyobb visszhangot kiváltó kötete, a Medúza. 1944/45 fordulóján és 1946-ban Csöngén tartózkodott. Ez az időszak alkotó pályáján mélypontot mutat, mint ahogy néhány év „intermezzot” követően az 1949-től kezdődő periódus is.

„Csöngén élek a szüleimmel, hamisítatlan falusi életet. A falu élete sokkal kevésbé idilli, mint amilyennek látszik. Ágynemű nélkül, ablaktalan, kilincstelen házban lakunk ma is, még takaróm sincs. Reggel kimegyek a disznókkal a mezőre – disznót őriztem egész mostanáig otthon – , este a csuromvizessé ázott kabátommal takarózom. Csöngői életnívóm nem éri el a vályogvető cigányokét.”⁸

A háború után jelentős változások következtek be Weöres életében. Két év alatt hat kötete jelent meg, köztük az első gyermekverskötet, a Gyümölcskosár (1946). 1947 januárjától szabadművelődési előadóként dolgozott Székesfehérváron. Szállásadója a zeneiskolában Farkas Ferenc volt. Még ez év októberében házasságot kötött a nála négy évvel idősebb Károlyi Amáliával (Amy). (Az életrajz érzékeny területéhez érkeztünk – a források előzmény nélkül adnak hírt az eseményről: ismeretségük kezdetéről, tartamáról sehol sem esik szó. Weöres korábbi érzelmi életét is homály fedi. Csak leveleiből, nyilatkozataiból ismerhetjük meg gondolatait, ezek hangvétele azonban leginkább keserű, csalódott. „Kissé befagytam; [...] az életem csak nőügyeket produkál, ezek pedig nem hevítenek föl, sőt lassacskán egészen eljégesítenek. Szellemtelen egyformaságuk verkljje a következő: Jön a csibe, örül, hogy el tudott kampózni, aztán megijed rendetlenségemtől és sokféle szabálytalanságomtól, s lassan vagy gyorsan visszahúzódik. - Sokkal hedonisztikusabb dolog volna belépni kármelitának, vagy végre kijutni külföldre.”⁹ Kelt 1947. augusztus 31-én. Nem egészen 6 hét múlva Weöres megnősült!) Az életrajzírók szerint Károlyi Amy időben érkezett Weöres életébe. A költő ekkortájt művészársaságokban éjszakázott, italozott. Életritmus felborult, éjszakáit ájult nappalok követték.

November végén mindketten Rómába utaztak. Számos költő- és művészársukkal együtt közel egy éves ösztöndíjat kaptak a római Magyar Akadémia igazgatója, Kardos Tibor jóvoltából. Hazatérésük után véglegesen Budapesten telepedtek le. Weöres Sándor 1948. okt. 1-jétől a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában dolgozott. Nem volt a szocialista kulturális politika kegyeltje, 1949-től csak műfordításai és gyermekversei jelenhettek meg. 1951-ben könyvtárosi állásából is elbocsátották. Illyés anyagi segítséget ajánlott, Kodály zenepedagógiai anyagokhoz kért szöveget (ebből származik a *Magyar Etűdök* sorozat). Emellett mindketten műfordítói munkát vállaltak. Nemsokára a legfoglalkoztatottabb fordítók közé tartoztak. Annak ellenére, hogy 1947 után 8 évig saját könyvük nem jelenhetett meg, megélhetési gondjaik nem voltak.

A hallgatás éveit a *Bóbita* törte meg 1955-ben. Három év múlva közös gyermekverskötetet jelentettek meg, a *Tarka forgót* (1958). „Felnőtt” kötet azonban csak 9 évi szünet után, 1956-ban látott napvilágot.

Az 50-es évek első felében kevés új Weöres-vers született, leginkább olyanok, amelyek a „helyzetet” értelmezték. A költőt nem csak külső körülmények aggasztották, mélyen megrendítette édesanyja elvesztése is.

1956-ban újabb szigorodás következett be a hazai kultúrpolitikában. 1948-ban nem sikerült Weörest beszervezni a Magyar Kommunista Pártba. Ekkor azok közé sorolták, akik nem

⁸ Fehér Rózsa beszélgetése a *Színház* 1946. évi 49–50. számában jelent meg. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 17.

⁹ Levél Vas Istvánnak 1947. augusztus 31-én. In: Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek II.* i.m. 71-72.

voltak hajlandók együttműködni a hatalommal. „Vajon Weöres Sándor, aki közismerten apolitikus és költészetében a l' art pour l' art-t vallja, lehet-e tagja az Írószövetségnek?”- kérdezte Köpeczi Béla egy 1959-es hivatalos feljegyzésében.¹⁰ Lehetett: a „polgári irányzatok képviselői” között került be az újjáalakult Írószövetségbe. 1964-ig (ez újabb 8 év) felnőtt verseket azonban csak folyóiratokban publikálhatott.

Hosszabb utazások törték meg az egyhangú éveket. 1959-ben Kínában, Görögországban jártak, 1963-ban Párizs érintésével Londonba kaptak kiutazási engedélyt. A párizsi Magyar Műhely (határon túlra szorult magyar fiatalok csoportja) ekkor határozta el, hogy megszervezi az itthon megfeneklett új Weöres-kötet, a Tűzkút kiadását (1964). Ezzel kényszerítették rá a magyar kultúrpolitikát a kötet hazai megjelenítésére (ugyancsak 1964). Az esemény fordulatot jelentett a költő fogadtatásában: nem jelentette azt, hogy a kritikák elismerték teljesítményét, de egyre többször vehetett részt a külföldi költőtálalkozókra utazó magyar delegációk munkájában és megjelenhettek műveiről az első elemzések.

1970-ben keletkezett az *Egybegyűjtött írások* első, ekkor még két kötetes változata, s ugyanebben az évben kapott Kossuth-díjat.

Gyermekeknek szóló munkái közül említést érdemel a *Zimzizim* (1969) és utolsó önálló gyermekverskötete a *Ha a világ rígó lenne* (1973).

A 70-es évek több szempontból is meglepetéssel szolgáltak. Új arcát ismerte meg a közönség a *Psyché* című versciklusban (1972) és Kovács Sándor Iván közreműködésével megjelentetett egy poétikatörténeti antológiát *Három veréb hat szemmel* (1977) címmel.

A nyolcvanas években mind súlyosabb betegségekkel küzdött. Alkotóképességét élete végéig megőrizte: 1980 és 87 között három új verseskötetet adott ki.

Budapesten halt meg, 1989. január 22-én.

A továbbiakban költészetének jegyeit igyekszem számba venni, azt a bonyolult világot, amiről így vall:

„Nem igyekszem megörökíteni személyem, életem, vágyaim, érzelmeim, gondolataim kis számárfélszékét, nagyjából ugyanolyan, mint bárkié. Inkább, ami bennem az alig ismert mélyrétegekből fölfakad, kevésbé személyi, sokkal inkább általános-emberi, növényien-állatian vitális, kollektív-kozmikus, szellemi: ha megformálódni akar, mennél hiánytalanabbul létrejőjön.”¹¹

2. A költő-géniusz

Poeta natus – csodagyerek

Weöres Sándor olyan ember volt, akire azt lehetett mondani: született költő. Az anyai gondoskodás, a neveltetés egészen különös háttérrel adott személyiségének. Vonzódott a könyvekhez, sokszor félrevonult olvasni. A falubéliek koravén gyereknek mondták, csupán Hutter Zsigmond tartotta csodagyereknek. Költői indíttatását elősegítette, fantáziavilágát serkentette, hogy anyja rendszeresen magával vitte a faluban és Celldömölkön működő antropozófiai kör összejöveteleire. A találkozókat német nyelven folyták, ez azonban a német nevelőnőnek köszönhetően nem okozott gondot a gyermeknek. Az összejöveteleket Karl Baltz osztrák hegedűművész és felesége szervezte, Rudolf Steiner¹² tanait követve. A steineri

¹⁰ Zárt, bizalmas, számozott. *Tájékoztatópolitika és cenzúra 1956-1963.* szerk. Cseh, Kalmár, Pór, Osiris, Bp., 1999: 120. In: Schein: *Weöres Sándor* i.m. 84.

¹¹ Megfejtés a „Rejtelem”-re. *Látóhatár*, 1964/2. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 44.

¹² (1861-1925) – filozófus, Goethe-kutató, művész, természettudós, a korában népszerű „mahájána buddhizmuson átszűrte védikus bölcsességekre épülő teozófiai rendszert” fejlesztette tovább keresztényi alapokon. Világnézete központjában a makrokozmosz és a benne újrászülető hármas tagozódású ember (test, lélek, szellem) áll. A steineri antropozófia alaptétele, hogy „az embernek a morális önnevelésen túl tisztánlátási képességei kifejlesztésére is törekednie kell, mert a megismerési módszerhez a tudaton kívül/felül hozzátartozik az *imagináció* és *inspiráció*, valamint hogy az ember saját elhatározásából, akaratilag tényezővel képes saját

antropozófia tanításai a 40-es évekig felismerhetőek Weöres gondolkodásában, képteremtő fantáziájában, élénk transzcendens érdeklődésében.

A gyermek költői útját először szombathelyi mentora, Pável Ágoston¹³ egyengette. Hatására és belső ösztönzésre hallgatva 15 évesen (1928) elküldte írásait a helyi Hír, majd Erő című lapoknak. A Hír újságírója, Bata Gábor ajánlotta néhány versét Bónyi Adorjának, a Pesti Hírlap munkatársának. 1929. április 14-én¹⁴ jelenik meg a Pesti Hírlap százoldalas vasárnapi számában Bónyi felfedező cikke Weöresről, s ott olvasható az 1928-ban keletkezett Öregek című vers. Ekkor találkozott Kodály is a művel: „A vers mindjárt megkapott, mert ritkán hallani ilyen őszinte érzést, és főleg fiatal embertől, az öregek iránti szánalmat.”¹⁵ Erre utal Weöres is, amikor évtizedekkel később önmagát kis-felnőttnek, aggastyánnak nevezi. Korához képest érett hangot üt meg, „éltes”-nek tűnik a téma versbe öntéséhez. Saját serdülőkori elhagyatottságát, magányát azonosítja az öregek sorsával.¹⁶

Kodály nem fogott azonnal hozzá a vers megzenésítéséhez. 1933-ig őrizgette a kitépett újságlapot, ekkor komponálta meg a nagyszabású vegyeskari művet. Kottája 1934-ben jelent meg. Minden bizonnyal ebben az évben váltott először levelet Weöres és Kodály¹⁷, első személyes találkozásuk pedig a szombathelyi Ünnepi Hét keretében rendezett Kodály-hangversenyen történt, ahol Vásárhelyi Zoltán vezényletével felcsendült az *Öregek* is. Kapcsolatuk ettől kezdve mondhatni állandósult. Kodály hatása elvitathatatlanul bizonyult a költői életmű alakulásában, a verstechnika zenei fogantatású fejlődésében.

A továbbiakban bár számos más területet (Norvég lányok, Biciniumok, Kis emberek dalai stb.) fog kapcsolatuk érinteni, zenei vonatkozásaik ellenére is csak a témához közvetlenül kapcsolódó momentumokat emelem ki.

Az „örök” gyermek és a mesterek

Weöres azon alkotók közé sorolható, akik már legelső megszólalásukkor tisztán felismerhetőek, hangjuk éretten szól. Pályája végén is vállalni tudta 14-15 éves korában írt műveit. Versei szövegén az újabb közlések alkalmával általában nem változtatott, nem írta át őket. Apróbb változtatások a vers címében fordultak elő (a címet kezdősorra cserélte, elhagyta belőle a névelőt stb.) ritka, és legtöbbször külső oka volt, ha a szövegen módosított.

Jellemző, hogy köteteit szigorúan megkomponált rendben építette fel, és csak a szerkezetbe illő írásokat közölte. Így fordulhatott elő több esetben is, hogy egy korábban írt versét csak később illesztette kötetbe. Nagyon tudatos költő volt! Pályája során mindig tudta, mit akar, mi érdekli. Elképzelése, véleménye mellett kitartóan kiállt, nehezen tűrte a korlátokat. Makacs, csökönyös viselkedésével nem egyszer barátai nemtetszését is kiváltotta. Takáts Gyula

sorstörvényét (karmáját) alakítani.” Az antropozófia tehát az ember megismerő és cselekvő individualitására helyezi a hangsúlyt. Vö. Arany László: Lucifer és Ahrimán. *Életünk*, 1988/11. In: *Magyar Orpheus* i.m. 29-33.

¹³ (1886-1946) – költő, tudós ember, Szombathely irodalmi életének központi alakja.

¹⁴ A Weöres-kutatások 1929. április 14-ét jelölik meg megjelenési dátumnak (Schein i.m. 21; Tüskés: (szerk.) *Weörestől Weöresről* i.m. 28.), Eőszé László Kodály Weöres-kórusai, Weöres Kodály-versei című tanulmányában (In: Bónis Ferenc (szerk.): *Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korunkról*. Magyar Zenetörténeti Tanulmányok. Püski, Bp., 2001:160.) 1929. május 19-i dátumot közöl. Hasonló munka keretében szükségesnek tartanám Kodály és Weöres kapcsolatának behatóbb tanulmányozását, ugyanis számos érdekes érintkezési pont fedezhető fel kettejük életművében, viszont a róluk szóló elemzések több ponton is eltérő információt közölnek.

¹⁵ Részlet egy 1966-ban készült rádióriportból. Moldován Domokos: Magnetofonbeszélgetés Kodály Zoltánról Weöres Sándor és Károlyi Amy költőkkel. *Forrás*, 1972/3. p. 36-41.

¹⁶ 1938-ban így ír Kodálynak egy közvetlen hangú levélben: „nekem soha se volt igazi gyerekkorom [...]. Gyerekkori emlékeim: fantasztikus bántalmak, állandó testi-lelki gyötrellem, sok betegeskedés, sok olvasás és írás, a mulandóság folytonos érzése...” Eőszé, i.m. 160.

¹⁷ Erre utalnak a levelezések dátumai. Nyilatkozataiban azonban Weöres vélhetően pontatlanul emlékszik vissza. Amikor Moldován Domokos megkérdezi, hogy az Öregek kecskeméti bemutatójára miért nem tudott elmenni (*Forrás*, 1972/3.), így válaszol: „Diágyerek voltam. Tizenöt éves, akinek se szabadsága, se pénze arra, hogy utazzék...” – személyes ismeretségüket is tizenöt éves korától számítja. Weöres 1934-ben már egyetemista volt Pécsen!

jelzőivel élve: „szívesen ellenkező” – „mindenről nagyot kiáltó” – „talpáról a dolgokat zseniálisan feje tetejére állító szellem”.¹⁸ Fülep Lajossal örökösen vitában állt. Fodor András naplójának¹⁹ egyik bejegyzése (1960. febr.25.) utal szaváltásaik heveességére: „[...] Fülep a vártnál is keserűbben nyilatkozik róla. Örökös ellenkezését patológikusnak véli, szellemi szklerózist emleget. Évek óta semmit sem tud befogadni, mindent kizár magából, még ezzel a lámpával is vitatkozna...”²⁰ Viszonyuk sajátos volt: 28 éves korkülönbségük professzor-diák kapcsolata bizalmas „apa-fiú viszonyra” melegegett. Weöres, mint „örök” gyermek, minden ellentmondása ellenére igényelte idősebb pályatársai iránymutatását. Leveleiben „Mester”-nek szólítja Kodályt, Babitsot, Kosztolányit, Füst Milánt és Hamvas Bélát is. Folyamatosan igényelte visszajelzéseiket, néha látszólagos problémák megoldásában kérve ki tanácsaikat. A levelek alapján ezt is tudatos magatartásnak vélem: udvarias közeledésnek, a hiányzó „atyai” figyelem magára irányításának.

A kiteljesedés útja – orpheuszi költészet

1929-ben, a Pesti Hírlapban aratott sikerén felbuzdulva a 16 éves költő bekopogtatott a fővárosi irodalmi élet legnagyobbjaihoz. Személyesen kereste fel Kosztolányi Dezsőt. Híres levelek őrzik kapcsolatukat, többek között a pártfogó sokat idézett mondatát: „[...]dolgozz és tanulj sokat. Te, drága csodagyermek, úgy játszol nyelvünk zongoráján, mint kevesen.”²¹ Még ugyanebben az évben kapcsolatba lépett Babits-csal is. A Nyugat című folyóirat hasábjain azonban csak 1932-ben (19 éves korában) jelenhettek meg versei.

Iskolai tanulmányai alatt – vagy inkább helyett – rengeteg mindennel foglalkozott: történelemmel (magyar őstörténet, ókor), pszeudo és preklasszikus művészettel, keleti művészetekkel, teológiával, filozófiával, lélektannal, misztikával, spiritizmussal... hogy néhányat idézzek egy 1931-ben kelt leveléből.²² Ó-egyiptomi verseket fordított, érdeklődött az ókori archaikus görög, egyiptomi és káldeus kultúrák, a hinduizmus iránt, Lao Ce *Tao Te Kingjét* olvasta – a különös vonzalom feltehetően a steineri antropozófia tanításainak hatását mutatja. Miközben mélységesen tisztelte a Nyugat lírikusait, különbözni akart tőlük. Új hangot keresett, s ezt leginkább az archaikus világban találta meg.

(Ebben az időszakban keletkezett a *Szán megy el az ablakod alatt* című vers – ez a legkorábbi „gyermekvers”!)

Az egyetemi évek alatt Várkonyi Nándor újabb feladattal bízta meg. Őt kérte meg, hogy fordítsa le a sumér-babiloni őseposzt, a Gilgames-éneket.

Az archaikum állapotát fedezte fel a gyermekköltészetben is. Halasi-Nagy József professzor tanársegédével és másokkal gyermekvers-antológia összeállításán gondolkoztak – a mű sajnálatos módon nem jött létre.

1944-ben, a Medúza megjelenése után új „mestere” Hamvas Béla. Így írt Weöres munkájáról: „Ebben a költészetben a világ visszatér ősalapotába: leveti külső és tárgyi voltát. Visszarealizálódik. Újra az lesz, ami: idea.”²³ „Nem költői tárgyakat versel meg, a téma sosem érdekelte. Mindig arra törekedett, hogy verseinek abban az értelemben legyen tárgya, ahogyan a zenének vagy a geometriának van. Témái tehát: arányok, szerkezetek, viszonylatok. A költészet auditív funkcióját vallja; a vers lényege a hangzás és nem a képvilág, amit hordoz. [...] Orpheuszként megérinti és megszólaltatja az élettelen és az élő tárgyakat, a sziklát, a fákát, a virágokat.”²⁴ A Medúzában megjelent *Galagonyát* és a 120 verset tartalmazó

¹⁸ Tüskés: Weöres és Takáts Gyula. In: *A határtalan énekes.* i.m. 54.

¹⁹ Ezer este Fülep Lajossal

²⁰ Tüskés: Weöres és Fülep Lajos. Uo. 27.

²¹ 1929. szeptember 7. *Magyar Orpheus* i.m. 41.

²² Levél Pável Ágostonnak. In: Schein i.m. 19-20.

²³ Hamvas Béla: A Medúza. In: *Magyar Orpheus* i.m. 215.

²⁴ Tüskés: A költői költő. In: Tüskés: *A határtalan énekes.* i.m. 114.

Rongyszőnyeget a nagy művek között említi. A *Galagonya* olyan, „hogy a csillagok füttyülni kezdik, és a kövek táncra perdülnek reá.”²⁵

A költő maga is kiemeli példaképeit. Hivatkozik az őskeleti forrásokra, és az európai líra nagy alakjaira, megemlítve Rilke, T. S. Eliot, Mallarmé, Rimbaud, Pierre Reverdy nevét. Gondolkodásmódja a 40-es évek közepéig alakult, ezután már alig változott. A 40-es évek közepére magányos költővé vált. Értetlenség vette körül: az irodalmi közvélemény elutasító volt új törekvéseivel szemben és a hivatalos közegek is problematikusnak tartották.

Apolitikus költő?

A témához látszólag nemigen kapcsolódik a kérdés, röviden mégis szót kell ejteni róla.

Valóban igaz, hogy nem sikerült őt beléptetni a pártba, a közélettől visszahúzódott, de ez nem jelentette azt, hogy apolitikus lett volna, hogy nem volt politikai véleménye. „S mivel magyar költő, undora és felháborodása nemegyszer áttöri szemérmességének, természetes tartózkodásának gátjait, s arra készíti, hogy állást foglaljon.”²⁶

Jellemző, hogy a napi politika részletkérdései nem érdekelték; a politikát csak kozmikus dimenzióban volt képes és hajlandó szemlélni. Álljon itt példaként 1957-ben keletkezett *Fabula/Mese* című verse:

Egy
hegy
megy.

Szembejön a másik hegy.

Ordítanak ordasok:
Össze ne morzsoljatok!

Én is hegy,
te is hegy,
nekünk ugyan egyremegy.

A vers a *Harminc bagatell* sorozatban kapott helyet, megjelent a *Zimzizim* és a *Ha a világ rigó lenne* című gyermekverskötetekben. A két hegy a világ „kettévágottságának” és szembefordulásának értelme, értelmetlensége. Behelyettesítve a korabeli két szuperhatalommal, értelmet nyer a középső két sor is.²⁷

A vers fellelhető a gyermekkari irodalomban.

Nők, erotika

Erősen elhallgatott téma. A monográfiák, tanulmányok érintik a területet, megemlítik a nagy verseket, de nem vállalkoznak a mögöttes világba való betekintésre. Mivel az életműben jó néhány olyan versike²⁸ is található, amely folklorisztikusan szabad nyelvezetű, nem csoda, ha nem mind folyamodik méltatásért. Nem tagadható azonban, hogy Weöres szenvedélyesen foglalkozott a női nem természetrajzával, nő és férfi kapcsolatának bemutatásával (pl. a

²⁵ Hamvas: A Medúza uo. 214.

²⁶ Gömöri György: Weöres groteszkjei. *Magyar Műhely*, 1964/7-8. 81.

²⁷ Döbrentei Kornél: Hamvas örökkévalóság, avagy a minőség etalonja. In: *Magyar Orpheus* i.m. 560.

²⁸ Ferencz Győző Zsuku-zsuku, megy a vonat című írása (*Népszabadság*, 2002. február 9. In: *Örökélet* i.m. 274-276.) az egyetlen hely, ahol tudomás szerzhető a *Priapos* című füzetéről, benne az 1950-ben keletkezett 40 versikéről, melyeket a költő Borsos Miklós szobrászművésznek szánt. Rácz István Emlékeim Weöres Sándorról című könyvében (Nap, Bp., 2003.) nagy alaposítással veszi számba Weöres kéziratos gyűjteményeit, de a *Priaposról* ő sem szól.

Rongyszőnyegben is). A nő léte vagy nem léte – levelei tanúsága szerint²⁹ – erősen nyomot hagyott lelki világán, szerelmei, nőismerősei kilétét azonban sűrű homály fedi.

A téma azonban nem kerülhető ki: gyermekversei között rálelhetünk szerelmi érzést kifejező, erotikus csengésű illetve erotikus értelmű költeményekre. Ilyen például a Liba pék (Haragos a Liba pék), Varázsének, A galagonya, Volt egy szép ládika stb. A közvetlen vallomás kevésbé jellemző műveiben, a szerelmi érzést gyakran rejti természeti képekbe, vagy játékos ráolvasásba. Mint ahogy a folklór fordulataiban, nála is gyakran jelenik meg a szexuális szimbolika a növényi élet (kert, gyümölcsök), az állatok (béka, kígyó), a természeti jelenségek (hold, eső) képeiben vagy például a konyha képzetein (kemence) keresztül. S hogy a technika világa se maradjon ki: „Zsuku-zsuku, megy a vonat, nagy gőzmozdony fujtat, tolat...”³⁰ – jellegzetes weöresi sor, ezúttal azonban nem gyermekversből való.

Próteuszi alkat

„Weöres Sándort próteuszi alkatúnak szokták nevezni [...]. Próteusz [...] jóstehetséggel bírván, az idő és a tér titkainak mélyére tudott hatolni. [...] Menekülő bújóska volt nála az oroszlan-, a kígyó-, a párdúcforma, sőt a fa meg a víz is. Weöres Sándorra talán úgy lehetne ráfordítani a mítoszi képet, ahogy ő, a titkok tudója a kimondás formáiba, a «nyelv» alakjaiba bújik...”³¹ Képes más személyt, más nemet, más kort átélni, idegen, vagy régi költők alakjába behelyezkedni, soha nem volt személyeket érzékletesen megeleveníteni. Páratlan költői teljesítmény a *Psyché*, melyben egy elképzelt XIX. századi költőnő hangján szólal meg. „Abban a korban, melyet verseim idéznek, alig volt lehetősége a nőnek – a költőnőnek –, hogy szabadon, közvetlenül kifejezze önmagát. Az álarc mögé kényszerített női lélek érdekelt...”³² Kiemelkedő képességre vall, hogy több stílusban, több személyiségben tudott gondolkodni. Kifejezőkészsége azáltal is gazdagodott, hogy pályája kezdete óta tanulmányozta az irodalom félig vagy teljesen elfeledett korszakainak és szerzőinek műveit. Irodalomtörténeti szempontból is figyelemre méltó antológiája (*Három veréb hat szemmel*) emléket állít a magyar irodalmi múlt rendkívüli kincseinek. „Csak az történt, hogy olvasmányaimból egybeválogattam, ami tetszett.”³³ – és emellett, mint a szivacs, szívta magába értékeiket.

Költészet és zeneiség

Weöres Sándor 1932-től (érettségi éve) egyre több levelében számolt be Babitsnak és Kosztolányinak formai kísérleteiről. Már ekkor körvonalazódott elődeitől eltérő költői képzelete, amelyben visszahelyezte a verset ritmikus alapjaira. Új formai elképzeléseiről 1933. február 8-án ezt írta Babits Mihálynak: „Mostanában kevés verset írok, de annál több vázlatot és mindenféle törmelék. Zenei műfajokat próbálok behozni a költészetbe, a «szvit»-et már meg is valósítottam gyakorlatilag [...]. A «szimfónia» elméletével is kész vagyok [...]. «Preludium»-om nem párhuzamos a zenei preludiummal [...]. A «fuga», «invenció», «szonáta» stb. poétikai párhuzamát még nem találtam meg.”³⁴

Mintegy negyven év múlva így folytatta:

„Elsősorban a zene kompozíciós formái, amiket szívesen használok. A szonátaforma, a rondóforma, mármint a zenei rondó [...], amit állandóan használok, ugyanúgy ezeknek a tágabb alakját, a szimfónia-formát is.”³⁵

²⁹ Olvashatunk erről Füst Milánnak írt leveleiben, vö. 508. és 509. számú levelek 1935-ből In: *Egybegyűjtött levelek II.* i.m. 224-226.

³⁰ Egyike a *Priapos* verseinek, ld. 28. lábjegyzetben.

³¹ Alexa Károly: Játékszíni Próteusz. In: *Magyar Orpheusz* i.m. 440.

³² A férfi – a teremő, a nő – az éltető erő. Földes Anna beszélgetése Weöres Sándorral. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 167.

³³ Tüskés: *Weörestől Weöresről* i.m. 268.

³⁴ *Egybegyűjtött levelek I.* i.m. 190.

³⁵ Székér Endre: Beszélgetés Weöres Sándorral. *Forrás*, 1977/1. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 324.

Szimfóniái akusztikus versek, három-, négy-, olykor öttételes kompozíciók. Ezekben Weöres zeneszerzőként építkezik. Címadásai (Bolero, Valse triste, Magyar népdal-variációk, Fughetta stb.) tudatos szerkesztésre vallanak.

Weöres meglehetősen jól tájékozódik a zenei műfajok és stílusok között, egyformán figyelmet fordít Gesualdo-ra és a kortársakra. Mindezek ellenére nem a zenei műformák poétikai átértelmezése miatt tartják őt zseninek, hanem mert ő volt az, aki a legtöbbet merített a magyar nyelv zeneiségéből. Verseire a lüktetés, a nyomaték finom elosztása, újszerű metrikai-ritmikai alakzatok kiaknázása, a hangzás, hangoztatás nyelvi, poétikai lehetőségeinek kiszélesítése jellemző.

3. A magyar líra ütemépítője

Weöres Sándor Kodállyal folytatott levelezése bizonyítja, hogy közös ügynek tekintették a magyar nyelv és versforma kérdését. Kodály minden bizonnyal megismertette a fiatal költővel jambus-ellenes nézeteit³⁶ és feltehetően tanácsokat is adott neki.³⁷

Weöres – a levelek tanúsága szerint – készséggel magáévá tette Kodály intelmeit. Már 1935-ben biztosítani igyekezett a komponistát, hogy a nemzedéktársak között többen is vannak, akik kézbe fogják venni a magyaros verselés fonalát.³⁸

Kodály figyelme 1937-38-ban az ifjúság zenei nevelése felé fordult. Olvasógyakorlatokat, énekgyakorlatokat írt a gyerekeknek. 1938 elején küldött Weöresnek néhány szövegtelen darabot a Bicinia Hungaria anyagából, hogy írjon hozzájuk szöveget. Weöres válaszleveleiből az derült ki, hogy „szövegszerzése” meglehetősen döcögősen haladt, Gazdag Erzsit ajánlgatta Kodály figyelmébe, majd közel egy évre fel is függesztette a munkát. Figyelmét más vonta el:

„Ami a verseket illeti: megúntam a nyugat-európai ritmus kész kaptafáit. Átnyergelek a pindarosi verselésre, a hellén tragikus kórusok verselésére. Most körülbelül harmincféle verslábbal dolgozom. Olyan hajlékony ütemet tudok létrehozni velük, amire a modern verselés álmában sem képes...”³⁹ Hasonló lelkesedéssel írt Kodálynak (1939. január 4-én), és Babitsnak (március 17-én) is. A két levél nagyon hasonlóan foglalja össze „verselése felszabadítására” tett próbálkozásait.

Jellemző Weöresre, hogy mindkét mesternek másként próbál imponálni. Babitsnál a Laodameiát nevezi meg egyetlen útjelzőnek és bázisnak, Kodálynak pedig ezt írja: „[...] most végleg le akarok számolni a jambussal és az egész indogermán verseléssel” – majd mindkét levélben példákat sorol. A Kodálynak szóló levelet folytatva: „Most húszegynéhány különböző verslábbal dolgozom; végigpróbálgatom őket; hogy különböző egymásutánjaik milyen ízeket, hangulatokat csálnak elő a magyar nyelvből: Dactylus után paéon: méltóságteljes, ünnepélyes (pl. „áldd meg a hét vezért”). Dactylus után tribrachys, vagy amphibrachys: magyaros, paraszti. Dactylus után molossus: álmatag, bizarr (pl. „fekszik a ház-árnyék”). Tempo giusto ütemeknél leginkább a prokeleus matikust, kettős spondeust, dactylust alkalmazhatom (pl. „jegenyefa, jegenyefa, élő szép-szál, lopd el a szívemet”). Lassan-hömpölygő magyaros sorokat

³⁶ „Költőink úgy viselik a jambust, mint az európai ruhát. Csak nagy ünnepen veszik fel a díszmagyart. [...] Mindennapra a falusi népnek hagyják.” Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. Szerk. Vargyas Lajos, Szépirodalmi, Bp., 1993.

„A mi nyelvünk, zenénk az idegen nyelvekkel ellenkező járású: ahol ott hegy van, nálunk völgy, ahol az fől száll, nálunk leszáll.” Uo. 341.

„A magyar versírásnak az öreg Arany kezdését kell továbbvinni, a népi ritmus gazdag változatosságát bevinni a műköltészetbe, s azok alapján új formákat fejleszteni. Minden más út a teljes s hozzá magyartalan egyhangúságba vezet.” Uo. 341.

³⁷ Ezt támasztja alá egy töredék, melyet Vargyas Lajos közöl Kodály Zoltán hátrahagyott írásai között, a *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers* című válogatás 336. oldalán.

³⁸ *Egybegyűjtött levelek II.* i.m.11.

³⁹ Levél Fülep Lajoshoz 1938. decemberében. In: Schein: i.m. 48.

Arany János módjára alkothatok ionicus és chorijambus által. [...] És így tovább. A lehetőségek száma szinte korlátlan.”⁴⁰

Weöres kísérletezései metrikai forradalmat váltottak ki, mint ahogy elismerésre tett szert a doktori disszertációjában (A vers születése, 1939) megfogalmazott irodalomszemléletével is. A dolgozat jelentékeny hányada a versköltés folyamatáról szóló önvallomás. Itt fogalmazta meg sokak által idézett mondatát: „A költészet tartalmilag fogalmi, formailag auditív művészet.”⁴¹ Kivételként említi, ha a versbe jelentésten hangcsoportok kerülnek hangutánzás, hangulatkeltés céljából: akkor a vers átmenetileg nem a „fogalom művészete”, hanem teljesen auditív, mint a zene.

Weöres 1940. június 26-án újabb lelkes hangú levelet küldött Kodálynak (valószínűleg támogatást várt megújulóban lévő költészetéhez): „Ami a jambus elleni felszabadító háborút illeti; bizony szeretném, ha megindulhatna. Az az általánosan elterjedt és szinte minden mást kiszorító versforma, mely ellen irtó-háborúnak kéne indulni, talán «lompos jambus»-nak nevezhető; tulajdonképpen nem is jambus; bármelyik kétszótagú versláb helyet talál benn és a sorok csak nagyjából jambikus üteműek; csak a sorok utolsóelőtti verslába szokott következetesen jambus lenni. Vagyis az ellenfél eléggé idéttlen, alig érdemli a nemes «jambus» nevet.”

Néhány gondolattal lejjebb: „Tanulmányozni akarom a népköltészetünk legősibb, pogány rétegét, a népi varázs-mondókákat; továbbá az északi finnugor szövegeket; aztán a leggazdagabb metrikát: a szanszkrit verselést: ennyi kincs közt majdszak találok valamit az üveggyöngy helyébe.”⁴² Majd támogatásáról biztosítva cikkírással buzdította Kodályt: indítsa meg a jambus-ellenes inváziót, hogy elkezdődhessen a magyar költészetben a formai átalakulás.

1940 júliusától egy éven át Pesten élt. 1941. február 13-án számolt be Várkonyi Nándornak néhány hónap alatt keletkezett nagymennyiségű versterméséről. (Ebből alakult ki a *Rongyszőnyeg* ciklus, mely a *Medúzában* jelent meg 1943-ban.) Mivel ez idő tájt újra dolgozott Kodálynak (Bicinium-megszövegesítések⁴³), feltételezhető, hogy a nagyszámú új vers létrejöttében nagy szerepe volt a zeneszerző inspiráló erejének.

Weöres a zenei szerkezetekkel folytatott kísérleteket tovább folytatta. Munkája jelentőségét felismerve így írt Várkonyi Nándornak 1943. július 8-án, a *Medúza* összeállítása idején:

„[...] új verseim már alig hasonlítanak mindahhoz, amit költészetnek neveznek. A forma mellé végre megjelent nálam a tartalom, de minden eddigőtől eltérő módon. Ennek a tartalomnak nincs logikai láncolata, a gondolatok, mint a zeneműben a fő- és mellék-témák, keringenek, anélkül hogy konkrétá válnának, az intuíció fokán maradván. [...] Eddig azért volt nálam a tartalom mindig satnyább a formánál, mert valahogy visszásnak éreztem, hogy versben mondjam el azt, amit prózában is elmondhatnék. Így aztán a forma lett a fő és a tartalom csak mint a forma szőlőkarója szerepelt. Most végre megtaláltam a csak-versben közölhető tartalmat, mely a formától el sem választható: a gondolatok nem az értelem rendje szerint, hanem az értelemre mintegy merőlegesen jelennek meg. A verssorok az értelmüket nem önmagukban hordják, hanem az általuk szuggerált asszociációkban; az összefüggés nem az értelem-láncban, hanem a gondolatok egymásra-villanásában és a hangulati egységben rejlik.”⁴⁴

A következő csomópont, ami Kodállal összekapcsolta az életművet, a 40-es évek vége, 50-es évek eleje. Kodály újabb biciniumokat adott a költőnek. Az elkészült szövegek azonban csak

⁴⁰ *Egybegyűjtött levelek II.* i.m. 17.

⁴¹ *Egybegyűjtött írások I.* i.m. 224.

⁴² U.o. 20-21.

⁴³ Bizonyíték rá László Gyula közlése, mely Weöres eredeti levele mellett Kodály, Babits és Illyés Árpád kézírását őrzi. László Gyula: „Weöres – Kodály – Babits”. *Új Írás*, 23/11. (1983. november): 153-160.

Ebből az időszakból 7 bicinium-szöveg jelent meg nyomtatásban: kettő saját vers, öt fordítás.

⁴⁴ Várkonyi Nándor: Weöres Sándor pécsi évei. *Magyar Műhely* i.m. 22-23.

kézen-közön terjedhettek, nyomtatásban nem láttak napvilágot. Az utókor számára Mohayné Katanics Mária gyűjtötte őket egybe.⁴⁵ (A biciniumok Kodály neve mellett megtalálhatók a táblázatokban. Ld. Bicinia Hungarica I. kötetében szereplő munkák.)

A biciniumok mellett a másik nagy megrendelés a 333 olvasógyakorlat dallamaira vonatkozott. Így emlékszik Forrai Katalin a részletekre: „Amikor összeállítottuk az 1951-es óvodai énekkönyv dalait, végigelemeztük az akkor megjelent Magyar Népzene Tára I. kötetének gazdag gyermekdal anyagát. Kiderült, hogy a kívánt feltételeknek [...] a több mint 1000 dallamból csak 45 felelt meg. Akkor javasolta először Kodály, hogy költők írjanak szövegeket a pentaton dallamokhoz. Így született meg kérésünkre Weöres Sándor 180 szövege a 333 olvasógyakorlat dallamaira, amelyből az akkori énekkönyvben már néhányat közöltünk, később pedig egy csokorra való megjelent a «Kis emberek dalai»-ban.”⁴⁶ Ez utóbbi könyvecske szövegezési munkálataival Weöres mellett Károlyi Amyt, Gazdag Erzsit és Csukás Istvánt is megbízta Kodály. Ők már „megmutatták, hogy tudnak a gyermek nyelvén, selypítés nélkül”.⁴⁷ Így ír Csukás István a munkafolyamatról: „Az első szövegváltozatokkal hamar elkészültünk (én persze lassabban). Azért mondom, hogy első változat, mert Kodály nagyon rigorózus volt! Galyatetőn lakott akkor, és sorra küldte vissza a szövegeket. Aláhúzva, mint egy tanár: «ide mélyhangzót kérek, ide magas hangzót!» Weöres könnyedén cserélte ki a szavakat, a hangzókat. Hogy is mondjam: mint aki maga is résztvett a nyelv teremtésében, de legalábbis a kisujjában van a magyar nyelv!”⁴⁸

Károlyi Amytól tudjuk, hogy amikor nagyjából összeállt a kötet, Kodály meghívta őket, hogy az esetleges változtatni valókat megbeszéljék. Hogy jobban hallják, egy jelenlévő fiatal zeneakadémistával énekelte el a dallamokat. Ez a fiatal és nagyon muzikális zeneakadémista Péczely Sárka volt.⁴⁹

Weöres a biciniumokhoz, olvasógyakorlatokhoz írt szövegeket a Magyar Etűdök ciklusban gyűjtötte össze.

⁴⁵ A hét bicinium Mohayné bevezető szövegével *Az ének-zene tanítása* című folyóiratban jelent meg. Kodály biciniumok Weöres Sándor verseivel. XXV/6. (1982): 250-254.

⁴⁶ Forrai Katalin: *Ének az óvodában*. Editio Musica, Bp., 1993: 39. A könyv jelzett kiadása közel 50 olyan dalt közöl, melynek megírásában Weöres közreműködött.

⁴⁷ Kodály Zoltán: *Kis emberek dalai*. Editio Musica, Bp., 1962.

⁴⁸ Csukás István: A magyar nyelv zsenije: Weöres Sándor. *Európai utas* 5/1 (1994): 64-66 vagy Csukás István: *Költők éhkoppon*. Osiris, Bp., 1996: 144-146.

⁴⁹ Moldován Domokos: Magnetofonbeszélgetés Kodály Zoltánról Weöres Sándor és Károlyi Amy költőkkel. i.m. 36-41.

II. Weöres és a gyermekek

1. Milyen a jó gyermekvers?

Mindenek előtt arra a kérdésre kellene válaszolni: mi a gyermekvers. A gyermekvers fogalmát nemigen lehet meghatározni, inkább csak körülhatárolni. Fontos kitétel: esztétikai szempontból nem különíthető el egymástól gyermekvers és vers. Emellett elmondható, hogy minden a gyermekeknek élményt adó vers *vers*, de nem minden vers való a gyermekeknek. A jó gyermekversnek mágiikus ereje, hatalma van: olyan bűvös erővel bír, amivel képes a gyermekekre hatni. Mint ahogy a legősibb népi mondókák, ráolvasások egyszerű ritmusukkal, ismételtetésekkel, néha értelmetlennek hangzó szótagokkal, szókapcsolatokkal érik el hatásukat, hozzájuk hasonló erővel kell rendelkezniük a gyermekverseknek is.

Nem véletlen, hogy a XVIII. századig a népköltészet mondókái, kiolvasói, altató- és bölcsődalai, a gyermekjátékok alkották a gyermekköltészetet. A század közepén indult virágzásnak az ún. tanköltészet. Ezek az oktatóversek nem hordoztak esztétikai értéket, csupán a helyes illemre és szokásra neveltek, vagy a tanulást tették könnyebbé versbe szedett tudnivalókkal. Bizonyos fordulatot jelentett Bezerédj Amália *Flóri könyve* (1836). Ekkor indult el a folyamat, amely a magyar gyermekverset létrehozta. A század végére ugyan nagy méreteket öltött a németből való fordításirodalom, de egyre nagyobb számban jelentek meg gyerekeknek szóló versek a klasszikus költők tollából.

A XX. században már színvonalas, értékes kötetek jelentek meg a gyerekek számára. Elemzők szerint azonban „a múlt század második fele óta megjelent (folyóiratokban is!) termés nyolcvan százaléka selejt. Fércmű, álvers. Gügyögős, vagy a pedagógia, vagy a politika szolgálatlánya, lett légyen az hol konzervatív, hol fehér, hol vörös előjelű.”¹ A „maradék” azonban maradandó. A legjobb gyermekversek ma is bűvölnek-bájosnak – varázsolnak.

Mit mond a gyermekversről a XX. századi gyermekköltészet iskolateremtő alakja?

„Minden vers utólag gyermekverssé nyilvánítható, ami nem elvont, nem komplikált, dallamos, ritmikus, a hangzásával, a dinamikájával hat. Ami csak egyszerű életdarabkát tartalmaz. Az ilyen utólag gyerekverssé nyilvánított versek 1:1 arányban állnak az olvasóval, tehát nem oktatják ki: fiacskám, így fogd a szalvétát, úgy tanulj. Szerintem gyerekvers az, ami közvetlenül, szavakkal nem oktat, hanem olyan hangulatot, dallamot, élet- vagy természetdarabkát próbál adni, ami a gyerek – és a felnőtt – lelkét gazdagabbá, finomabbá teszi.”²

Két évvel később így folytatja:

„Ha valóban a gyerekeknek írok, nyoma sincs a gügyögésnek. A gügyögés, az édes-kedves picimadár, meg a többi akkor jelenik meg, amikor az ember egy kárhozott órájában fél szemmel a pedagógusra kacsintva írja a gyerekverset. Mert a pedagógus az, akinek igénye van a gügyögésre. A gügyögés a felnőtt érzelmi kitörése, a szerelmesek gügyögnek, meg a nők, de nemcsak a gyerek, hanem egy szép virág, vagy a kedves kanárimadár láttán is. A gügyögés gyengédséget feltételez, márpedig ez a gyermekből eleinte hiányzik. A pólyás pár hetes korában a torkából zöngé hangokat ad, a levegő áramlásával. Ezt aztán szájával, ajkával alakítja. A felnőtt azt hiszi: a gyerek gügyög, holott: első elementáris hanggyakorlata ez. [...] A gyerek versigénye ősi jellegű, kissé úgy fogja fel a képet, a zenét, a ritmust, mint az őseMBER. A gyerekversnek sokszor varázsigé jellege van, éppen mert közel került a nyelvi ősi világhoz, de ennek semmi köze a gügyögéshez.”³

¹ Bognár Tas: *A magyar gyermekvers*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2001: 20.

² A magyar gyermekvers. Gergely Ágnes beszélgetése Weöres Sándorral. *Élet és irodalom*, 1973. április 7. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 225.

³ Mit mond a költő? Vekerdy Tamás beszélgetése Weöres Sándorral. *Magyar Hírlap*, 1975. dec. 7. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 317.

2. Weöres és a gyermekek

Nyilatkozataiban úgy beszélt Weöres a gyermekek világáról, mint aki kiválóan ismerte életkori sajátosságait, lelki, szellemi beállítottságukat, mint aki közöttük élt. Pontosan meghatározta, milyen a gyerekek versigénye. Mondhatni természetes, ha kérdezői gyakran érdeklődtek a gyerekekhez fűződő kapcsolatairól, a gyermekkompozíciók keletkezésének lelki okairól. Weöres szinte mindig röviden hártotta el a kérdéseket, általában negatív kicsengésű magyarázatokat adva. Visszautasította, hogy játékos lett volna gyermekkorában, a későbbi játékoságot pedig a verstanok, elméletek hatásával magyarázta. A gyerekekkel való közvetlen kapcsolatáról is tagadóan beszélt. Saját gyereke, unokája nem lévén néha idegen gyerekekkel foglalkozott.

Megdöbbsentő Petri György visszaemlékezését olvasni, melyben Weöres egy nyilatkozatát idézi: „Gyermezem nem lévén a gyermekeket sem nem ismerem, sem nem szeretem.” Petri szerint ez a «gonoszkodó» hajlam az ún. gyerekversein is érezhető – amik valójában nem is gyerekversek... egy részét a *Rongyszőnyeg* ciklusból válogatta, ahol „a pajkosnak látszó, ámde véresen komoly versek között néhány egészen horrorisztikus szöveg is található. Csak egy példa: «Leszállt a tóba /giling-galang/nagypapa leszállt a tóba...»⁴

3. Ciklusok és kötetek

A többségében Kodály számára írt szövegeket, ritmustanulmányokat, valamint az ötletverseket, négysorosokat, szonetteket stb. Weöres ciklusokba rendezte. Vannak szimmetrikus (Dalok Naconxypan-ból, Orbis Pictus) és aszimmetrikus (*Rongyszőnyeg*, Magyar etűdök) ciklusai. A szimmetrikus ciklusokban a verseket előre meghatározott rend alapján helyezte blokkokba, a nagy aszimmetrikus ciklusokra azonban nem hatott ilyen erő.

Köteteinek összeállítását mindig nagy gonddal végezte. Általában az előző évek terméséből válogatott, és ezeket egészítette ki a még kiadatlan versekkel, régebbi kötetek odaillő darabjaival. Mindig kompozícióban gondolkodott. A kötet-címek nagy része azonban nem Weörestől ered. (A címadás bizonytalansága verseire is jellemző. A költő nem szeretett címet adni szövegeinek.)

Ciklusok

Bartók-suite

Weöres Sándor 1934-ben megjelent első verseskötetének, a *Hideg van* című felnőtt-kötetnek az egyik ciklusa. Négy költeményből áll:

- I. Varázsének
- II. Lidérc
- III. Évike és a négy szobasarok
- IV. Estétől-reggelig

Az *Egybegyűjtött írások* ötödik bővített kiadásának (1986) első kötetében változtatásokkal szerepel a sorozat:

- I. Varázsének – szövegváltozás
- II. Lidérc
- III. Szán megy el az ablakod alatt – új vers
- IV. Estétől reggelig

A négy tételes szvit első verse, a *Varázsének* pergő, gyors ritmusú, lendületes nyitótétel. A második tétel is gyors, de sokkal hajlékonyabb: „románc jellegű”. A harmadik vers (Éj-mélyből fölzengő...) keletkezését tekintve egyidős az eredeti ciklussal, 1933-ban készült. Lassú

⁴ Petri György: *A szabadság hagyománya*. Beszélő, Bp., 2001: 160.

tempójú, csupa hosszú szótagból, molosszusokból (_ _ _) áll – ez hármas lüktetést kölcsönöz a versnek. Nem tartom véletlennek, hogy éppen ebbe a ciklusba és 3. tételnek sorolta át Weöres a verset. A hármas metrum jellegzetes *Menüett* tételt testesít meg. A versforma is ezt támasztja alá: a triós formára jellemző szimmetrikus, visszatérési szerkezetben íródott. A ciklus negyedik tétele tér el leginkább az előzőektől, komor hangulatú, zabolátlan szöveg, a csujogatókra jellemző rikkantásokkal – amolyan Bartókos stílusban. Semmiféleképpen nem gyermekvers.

A *Varázséneket* és a *Szán megy el az ablakod alatt* verseket azonban a Zimzizim kivételével valamennyi gyermekverskötetben megtaláljuk. Igaz, némi igazítással:

„Varázsének”-ként a *Gyümölcskosár*, *Tarka forgó*, „Csiribiri” címmel a *Bóbita* és a *Ha a világ rigó lenne* kötetekben. Az eredetileg felnőtteknek szánt szövegben is történt némi módosítás. Kutatásom során négyféle szövegváltozatot találtam. A legelső verziót teljes egészében közlöm, a többinél csak az ettől eltérő helyeket jelölöm.

Hideg van (1934)

Gyümölcskosár (1946)

Bóbita (1955)

Egybegyűjtött írások (1986)

Tarka forgó (1958)

Ha világ rigó lenne (1973)

Csiribiri csiribiri

zabszalma

négy csillag közt

alszom ma.

Csiribiri csiribiri

bojtorján –

lélek lép a

lajtörján.

Csiribiri csiribiri

szellő-lány

kappant koppant,

lángot hány.

szikrát lobbant,

szikrát lobbant,

Csiribiri csiribiri

fült katlan –

szárnyatlan szállj,

sült kappan!

Csiribiri csiribiri

lágypaplan –

ágyad forró,

lázad van.

Csiribiri csiribiri

zabszalma –

még mellettem

alszol ma.

engem hívj ma

álmodba.

engem hívj ma

álmodba.

Az első verzió egyértelműen elárulja, hogy nem gyermekeknek készült a költemény. Annyira nem, hogy 1956-ban – egy évvel a *Bóbita* megjelenése után – *A ballgatás tornya* című kötetben eredeti formájában is kiadta Weöres a verset.

Az elemzők gyakran altatóversnek értelmezik. Bognár Tas arra keresi a választ, hogy kit akar a varázsige elvarázsolni. A megoldást az utolsó előtti strófában találja meg. Értelmezése szerint a gyermek azért fekszik a négy csillag közt, mert beteg, lázas. Innen érthető meg utólag a sok abszurd kép, látomás. Félnie azonban nem kell a csöppségnek, mert édesanyja, aki a varázsverset dúdolja, vele van, vigyáz rá.⁵

⁵ Bognár, i.m. 89-90.

F. Kovács Ferenc a szikrát lobbantó, lángot hányó szellő-lány képét a szerelmes lány képével azonosítja, aki „szerelme hevét akarja átvarázsolni a választott férjébe”.⁶ Az erotikus varázslás az eredeti változat ismeretében Vadai Istvánnál⁷ fogalmazódik meg egyértelműen, rámutat arra, hogy a vers szereplői a szerelmi praktikát űző lány és férfi, képei pedig a szerelmi hevület megtestesítői.

Weöres egy beszélgetés során érdekes információt tett közzé a versszöveg keletkezésével kapcsolatban: „A Csiribiri-vel [...] az a furcsa dolog történt, hogy visszatalált oda, ahonnan elszármazott: a vásárra. Annak idején ugyanis egy vásáros kikiáltószöveg hatására írtam.”⁸ Weöres arra a megjegyzésre reagált, hogy a vers slágerszöveggé nagyon népszerű lett.

Nagy L. János a „*Csiribiri, csiribiri, kék dolmány...*” kezdetű híres operettkuplét, a Mágánás Miska (Szirmai Albert: 1916) betétdalát hozta összefüggésbe a szöveg keletkezésével.⁹

Bármelyik oldalról közelítünk is a vershez, egy bizonyos: hangfestő kifejezéseinek, ritmikájának köszönhetően páratlan akusztikai élményt kelt. Ez az oka, hogy gyermekverssé is átminősülhetett.

Rongyszőnyeg I.

„Dalok, epigrammák, ütem-próbák, vázlatok, töredékek” – áll az alcímben. Ötféle dolog, öt szín a rongyszőnyegben. „Anyaga hol sűrű szövésű, hol ritkásabb [...]. Rongyolt líra – de nem abban az értelemben, hogy elhasznált, vagy kopott, nem is abban hogy szakadt, vagy tépett. Inkább abban, hogy nincs gondosan szabva: élményhez, szándékhoz.”¹⁰

„Ahogy a rongyszőnyeg különböző színű rongyok összeszövéséből lesz tarka-barka egésszé, úgy a költő is a témák és a velük kapcsolatos versformák színes kaleidoszkópjával kápráztat el. A különböző tartalmak szolgálatában a legváltozatosabb metrumokból és ritmusváltozataikból alakítja ki színes szövegeit. Magyaros, rímes időmértékes és antik formák, s a három rendszeren belül minő gazdag formaváltozatosság és színárnyalat!”¹¹

Mindössze néhány hónap alatt született meg a sokszínű és szerteágazó anyagnak csaknem a fele. Weöres Pesten végezte könyvtári gyakorlatát, közben – verstani kísérletei tetőfokán – ontotta magából a verseket. Így számolt be erről Várkonyi Nándornak: „Azt hittem, Pesten nem fogok tudni verset írni; és mióta itt vagyok, kb. kétszáz verset írtam, többet, mint eddig két-három év alatt. Volt úgy, hogy egyetlen éjjel 36 db vers folyt ki belőlem az akaratomtól függetlenül, egy-évtében, hihetetlenül rövid idő alatt. Egészen furcsa lelki-jelenség nálam, eddig mindig gürcölve dolgoztam a verseken, most pedig úgy terem rajtam a vers, mint a túske a réten. Persze a rengeteg új vers nagy része csak pársoros; és legföljebb ha 10 van közte, ami nem híg dolog.”¹²

Ezekből a töredékes versekből alakult ki a *Rongyszőnyeg I.* legnagyobb hányada. A ciklus 120 verse a *Medúzában* jelent meg először 1943-ban. A *Rongyszőnyeg I.* (EIÖB) versei nem azonosak a *Medúza* Rongyszőnyegével. Igaz, hogy a számozás csaknem 100 versnél megegyezik, de jó néhány vers nem került át az EIÖB kötetébe, 6 vers pedig a *Rongyszőnyeg III.* sorozatában kapott helyet. Az EIÖB *Rongyszőnyeg I.* ciklusában mindezek mellett 160 vers található. Olyan alkotások is bekerültek ide, amelyek a korábbi verseskönyvekben önállóan, saját címmel szerepeltek, de olyanok is, melyek még nem jelentek meg kötetben.

A *Rongyszőnyeg I.* 160 verse az EIÖB kiadása alapján 1930 és 1960 között keletkezett versekből áll:

⁶ F. Kovács Ferenc: *Mondóka, gyermekvers, esztétikum*. Tankönyvkiadó, Bp., 1986: 110.

⁷ Vadai István: *Tükörben tükröződő tükör*. Tiszatáj, Szeged, 2002: 224-225.

⁸ Cselényi László beszélgetése Weöres Sándorral és Károly Amyval. *Egyedül mindenkivel* i.m. 185.

⁹ Nagy L. János: A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében. Akadémiai, Bp., 2003: 171.

¹⁰ G. István László: *A vers élettana*. Liget, 13/4 (2000. április): 55-63.

¹¹ Péczely László. Tartalom és versforma. Akadémiai, Bp., 1965: 35.

¹² *Egybegyűjtött levelek I.* i.m. 528.

évszám	1930-39	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948-60	ismeretlen
versszám	21	24	58	9	5	2	3	11	7	19	1

A 160-ból 34 vers jelent meg gyermekverskötetekben, ebből 15 négy kötetben is szerepel. A táblázatból jól leolvasható, hogy a pesti időszakban keletkezett versek száma (1940-41) a teljes mennyiség felét teszi ki.

Rongyszőnyeg II. és Rongyszőnyeg III.

A *Rongyszőnyeg II.* és *Rongyszőnyeg III.*, mint ciklus, csak az EIÖB kiadásában jelent meg. A második sorozat (a negyedik bővített kiadástól kezdődően) az *Áthallások* című kötet 4 kis darabjával kiegészülve 84 verset tartalmaz. Három kivétellel 1965 és 1975 között keletkezett versekről van szó, ezen belül is 52 az 1971 és 1973 közötti esztendőkből való. A *Rongyszőnyeg II.* verseinek keletkezési idejét szemléltető táblázat az EIÖB évszámait alapján készült.

évszám	1946-48	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	'71	'72	'73	'74	'75	ismeretlen
versszám	2	1	4	2	2	3	3	7	21	14	17	5	2	1

Gyermekverskötetben csak három jelent meg (Iszapos tóból..., Új tavasz! Itt vagy! ..., Takaród hadd igazítsam...), valamennyi a *Ha a világ rigó lenne* című könyvben. Kettő kivétellel a 60-as, 70-es évek verstermését foglalja össze, tehát azokat, amelyek a *Rongyszőnyeg I.* gyűjtőkorszakában nem szerepeltek. A *Rongyszőnyeg II.*-ben található az a 8 versike is, amelyek 1972-ben egy leporelló formájú keménytáblás képeskönyvben, a *Télországban*¹³ jelent meg. A ciklus nem sok gyermekversnek mondható költeményt tartalmaz – a 60 éves költőt már nem foglalkoztatták a ritmikai tanulmányok – gyermekeknek pedig képeskönyvek pár soros rigmusain kívül¹⁴ mást nem írt.

A *Rongyszőnyeg III.* ciklus 48 számozott darabból áll. A sorozat csak az EIÖB kiadásában található meg. Ebből a kiadásból ugyanis kimaradtak a drámai alkotások, csupán a versbetéteket tartották meg. Ennek megfelelően a *Rongyszőnyeg III.* javarészt a *Holdbeli csónakos* (33 vers) és a *Csalóka Péter* (11vers) költeményeit tartalmazza, keletkezésük ezért a 40-es évek elejére illetve végére tehető.

A *Rongyszőnyeg III.* verseinek keletkezési idejét szemléltető táblázat az EIÖB évszámait alapján készült.

évszám	1938	1932	1940	1941	1949	1965
versszám	1	1	4	28	11	3
dráma címe	Theomachia	Holdbeli csónakos	Csalóka Péter	Hold és sárkány		

Jól látható, hogy a *Holdbeli csónakos* 32 verse ugyanabban a periódusban született, mint a *Rongyszőnyeg I.* legtöbb verse. Nem lehet véletlen az összefüggés, hogy Weöres akkor írta versbetétekké tarkított színművét is (1941 szeptemberében fejezte be), amikor a többi kis mű született.

Ugyanez az összefüggés tárható fel a *Csalóka Péter* esetében is. Valamennyi versbetét 1949-ből származik (a színmű 1950-ben készült el), amikor Kodály felkérésére dalszövegesítések készülnek. Ez a két esztendő a *Magyar etűdök* ciklus legtermékenyebb időszaka.

A *Rongyszőnyeg III.* ciklus (tehát a színművek) 48 verséből 9 található meg gyermekverskötetekben. Kettő 4 kötetben is szerepel:

¹³ Móra, Bp., 1972. Reich Károly rajzaival

¹⁴ *Télország* i.m., *Hetedbét ország*. Kossuth, Bp., 1975.

4. Dorombolva jön az este	(Holdbeli)	GyK ¹⁵
6. Tudok száraz ágról...	(Holdbeli)	Ha
14. Igali kanász...	(Holdbeli)	TF
21. Tillilli...	(Holdbeli)	Ha
26. Juli néni, Kati néni...	(Holdbeli)	GyK, Bó, TF, Ha
30. Potyka harcsa...	(Holdbeli)	TF, Zz
33. Túl, túl, messze túl...	(Holdbeli)	GyK, Bó, TF, Ha
35. Ha a világ rigó lenne...	(Csalóka)	Bó, TF, Ha
36. Alva jár az Orbán...	(Csalóka)	Bó, TF, Ha

A *Rongyszőnyeg III.* ciklus 6 verse (Túl, túl, messze túl..., Potyka harcsa..., Igali kanász..., Dorombolva jön az este..., Sej, elaludtam..., Piros ajtó, piros száj...) 1943-ban, a *Medúzában* még az „eredeti” *Rongyszőnyegben* szerepelt.

Összefoglaló táblázat:

	<i>Rongyszőnyeg I.</i>	<i>Rongyszőnyeg II.</i>	<i>Rongyszőnyeg III.</i>	Összesen
versek száma	160	84	48	292
ebből megtalálható a gyermekverskötetben	34	3	9	46
4 kötetben is szerepel	15	-	2	17
3 kötetben szerepel	3	-	2	5

Magyar etűdök

A ciklus neve beszédes. Etűd: gyakorlat, elsősorban technikai készségfejlesztésre alkalmas darab. Magyar etűdök: a magyar nyelv technikai lehetőségeit bemutató versek. Nem fogalmi nyelven beszélnek, hanem zenei jelentést hordoznak.

„A legtöbb magyar etűd Kodály-dallamra készült. Szinte kizárólag Kodálytól tanultam azt a magyar ritmikát, metrikát, melyből a Magyar etűdök ciklust felépítettem.”¹⁶ nyilatkozta a költő. Ennek szellemében a sorozat sokkal egységesebb képet mutat, nem olyan szerteágazó, sokszínű, mint a *Rongyszőnyeg*.

Egészen kevés kivételtől eltekintve mindegyik költemény magyaros (ütemhangsúlyos) verselésű. Kenyeres Zoltán szerint ez „e forma egyik legváltozatosabb gyűjteménye az egész magyar műköltészetben.”¹⁷

A *Magyar etűdök* sorozat *Egybegyűjtött írásokban* megjelent versei között néhány Weöres Sándor és Károlyi Amy közös munkája. Bata Imre közlése szerint ezek a következők: 2., 10., 23., 75., 109. és 111.¹⁸

Károlyi Amy neve egyéb vonatkozásban is kapcsolódik a ciklushoz. 1951 karácsonyára *Magyar etűdök* címmel száz kis énekszöveget kapott férjétől. (Könyv alakban ez 1985-ben jelent meg.)

Így emlékezett vissza a költőnő:

„Az ötvenes évek legelején bementünk Sándorral a volt Rigler-papírkereskedésbe, az Erzsébet-hídnál, s megvettük az összes kapható színű tustintát. Fekete – zöld – piros – sárga – kék. Sándor leült erre a székre, ehhez az asztalhoz, s egy sima lapú könyvecskébe verseket írt, és melléjük rajzolgatott. Ott készült a szemem láttára a karácsonyi ajándékom. Ilyen élményem csak akkor van, ha addig ülök virágbimbó előtt, míg ki nem nyílik.”¹⁹

¹⁵ A rövidítések az EIÖB hivatkozásai alapján a gyermekverskötetekre vonatkoznak: GyK= Gyümölcskosár, Bó = Bóbita, TF = Tarka forgó, Zz = Zimzizim, Ha = Ha a világ rigó lenne

¹⁶ *Egyedül mindenkivel* i.m. 57.

¹⁷ Kenyeres: *Tündérsíp* i.m. 165.

¹⁸ *Egybegyűjtött írások*, ötödik bővített kiadás i.m. 655.

¹⁹ *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képeiben*. Összeállította: Károlyi Amy. Magvető, Bp., 1984: 156.

A *Magyar etűdök* száz kis énekszövegéből 78 került át az EIÖB *Magyar etűdök* ciklusába, 4 a *Rongyszőnyeg I*-ben²⁰, 5 pedig a *Rongyszőnyeg III*-ban²¹ kapott helyet. A „Mindig ébren ér a hajnal” Francia-népdaltípusok címmel önálló életre kelt, míg a többi vers kimaradt az EIÖB-ből.

Fontos adat, hogy a száz kis énekszöveg tartalomjegyzékében Weöres általában megjelölte, hogy milyen dallamra készült. 69 esetben egyértelmű jelzés mutat Kodály-dallamra. (Meg kell jegyezni, hogy egy-egy sorszám alatt olykor több rövid vers is olvasható, melyek később önállóan kerültek át más kötetbe. A versek tényleges darabszáma meghaladja a százat.)

Az EIÖB *Magyar etűdök* ciklusa 114 versből áll. Ebből 100 megtalálható gyermekverskötetekben – tehát csak 14 olyan vers van, melyet Weöres nem tartott érdemesnek gyerek kezébe adni. Az egész sorozatban mindamellett 2 olyan szerepel, amelyik négy kötetben is olvasható. 45 vers három könyvben jelent meg. Ennek oka az, hogy a versek többsége 1949-51 között keletkezett, a *Gyümölcskosár* kiadása után. A régebbi termésből két és „fél” olyan vers van, ami már a *Gyümölcskosárban* (1946) is megjelent (Kenyeres Zolinak, Haragos a Liba pék..., Árnycsokor a réten 2. része: A pásztor címmel – Csillag süt a szeder-ágra... kezdősorral). Keletkezésüket tekintve 1942 és 1969 közötti versekről van szó. Az EIÖB évszámait alapján az alábbi összefoglalást tehetjük:

évszám	1942-48	1949	1950	1951	1952-59	1960-69	ismeretlen
versszám	12	34	25	11	19	12	1

A verstermés kicsit több mint 60%-a (70 vers) három év munkája.

A többi ciklus tárgyalására a könyvben nem térek ki.

Összefoglalva a négy nagy ciklus adatait:

	<i>Rongyszőnyeg I.</i>	<i>Rongyszőnyeg II.</i>	<i>Rongyszőnyeg III.</i>	<i>Magyar etűdök</i>	más ciklusok	Összesen
versek száma	160	84	48	114	-	406
ebből megtalálható a gyermekverskötetben	34	3	9	100	-	146
4 kötetben is szerepel	15	-	2	2	5 ²²	24
3 kötetben szerepel	3	-	2	45	-	50

Kevés kivételtől eltekintve a gyermekverskötetek a jelzett négy ciklus darabjaiból állnak. Öt kötetet figyelembe véve ez 146 verset jelent. Kb. még 20 vers lehet, ami más sorozatból származik (Huszonnégy melódia, Harminc bagatell, Dunántúli képek, Bartók-suite, Falusi hangverseny), vagy önálló. Van néhány olyan is, amely nem található meg az *Egybegyűjtött írásokban*.

A 146 versből 100 a *Magyar etűdökből* való. Itt található a legtöbb ritmikus, zenei hatású kompozíció (vö. olvasógyakorlatok). A másik csúcspont a *Rongyszőnyeg I.* és *Rongyszőnyeg III.* ciklusok 1940/41-es terméséhez kapcsolható (vö. biciniumok). Láthatóan jól kiemelkedik a két Kodály-közeli időszak.

Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy bizonyos verseket Weöres többször is szerepeltetett kötetekben. Az ismétlődés mértéke elég nagy, összesen 24 esetben fordul elő négyszeres megjelentetés, dupla annyiszor (ötvenszer) a háromszoros. Olyan vers, ami mind az 5 gyermekverskötetben benne lenne, azonban nincs.

²⁰ Világvegi kopár fa (Duna mellett kopár fa), Egy szép domb..., Volt nekem egy vaskalapom..., Hoztam neked kaskát...

²¹ Éjjel álmomban..., Igali kanász..., Potyka harcsa..., Ha a világ rigó lenne..., Alva jár az Orbán...

²² Füstöt rajkók (Huszonnégy melódia), Szarvasok (Dunántúli képek), Szán megy el az ablakod alatt (Bartók-suite), Varázsének (Bartók-suite), Vonuló vadludak (Dunántúli képek)

Kötetek

Gyümölcskosár (1946)

Figyelemreméltó irodalomtörténeti adat, hogy közvetlenül a *Medúza* megjelenése után (1943 karácsony) Weöres újabb kötetre való anyagot állított össze. Így ír erről Trencsényi Waldapfel Imrének²³ 1944. február 11-i levelében: „Köszönöm, hogy ifjúsági könyv-tervekbe akarsz bevonni: gyakran foglalkozom gyermek-pedagógiával elméletben és gyakorlatban, nekem való ügy az ilyesmi. Egyelőre csak egyetlen gyermekkönyv-tervem van; az, amit leveledben Te is említesz: eddig írt gyermekverseimből gyűjteményt csinálni, megfelelő illusztrációkkal, négy-ötévesek részére [...]. Összeválogattam húsz gyermekversemet és mellékelten küldöm. [...]

Bár gyermekverseim nem oktatják a gyermeket semmire, mégis célzatosak: nem a tartalmukkal nevelnek, hanem a kisugárzásukkal. Ezek a versikék, ritmusukkal és plasztikus képeikkel, annyira szuggesztívek, hogy belefornak a gyermek lelkivilágába s ott olyanféle egyensúlyozó szerepet nyerne, mint egy óraműben a rubinkő.

E gyűjtemény másik, nagyon egyszerű és nyilvánvaló célja: hogy már a gyermeknek is esztétikumot adjon és hozzászoktassa; korán fölébressze a művészet iránti vágyat s az ízlést.

Harmadik cél: olyan művet adni a kisgyermek kezébe, mely őt egész életén végigkísérhesse, bármelyik életkorban gyönyörködhessek benne.

Azt hiszem, ez az első olyan gyermekvers-sorozat, mely a legteljesebb művészi s művészet-pedagógiai igénnyel készült. Hogy célját betölthesse, ehhez szükséges, hogy olyan illusztrátor társuljon a versekhez, aki a festészet terén csinálja meg ugyanazt az egyszerű és nagyigényű munkát. Ilyen ember Magyarországon ma csak egy van: a pécsi Martyn Ferenc.”²⁴

A húsz verset főként a *Medúza* darabjaiból és a *Holdbeli csónakos* betétverseiből állította össze és odaadta a festőnek. Címjavaslata a következő volt: *Örök játszótárs* gyermekeknek és felnőtteknek.

A Weöres-Martyn közös gyermekverskötet nem jött létre, némi korrekcióval, kiegészítéssel és Hincz Gyula rajzaival azonban megszületett a *Gyümölcskosár*.

A *Gyümölcskosár* 28 versét az EIÖB kiadás alapján az alábbi ciklusokban lehet megtalálni: 17 vers van a *Rongyszőnyeg I*-ben, 3 a *Rongyszőnyeg III*-ban, 3 a *Magyar etűdökben*, 2 a *Bartók-suite*-ben, 2 a *Dunántúli képekben*, 1 a *Huszonnégy melódiában*.²⁵

Érdemesnek tartom jegyezni, hogy a kötetnek 1946 óta nem volt újabb kiadása. Csupán Farkas Ferenc azonos nevű daloskönyve őrizte meg a címet az utókornak. A Farkas-féle *Gyümölcskosár*

²³ Irodalomtörténész, vallástörténész, műfordító. 1938 és 1946 között az Új Idők Irodalmi Intézet lektora.

²⁴ *Egybegyűjtött levelek II.* i.m. 417-418.

²⁵ Amikor a versek kötetbeni elhelyezkedését kezdtem vizsgálni és kezembe vettem az EIÖB 1986-os kiadását, számos hibát fedeztem fel (ld. Bevezetést). Először csak a válogatásban nem szereplő versek hiányát észleltem, ez azonban magyarázható volt azzal, hogy az öt gyermekverskötetben szereplő, de innen kihagyott 8 költeményt Weöres nem tartotta érdemesnek a gyűjteményben való közlésre. (Egyetlen vers esetében erős kétségem van, hogy „gyengesség” miatt maradt volna ki: ez a *Sebálselát Dömötör*.)

Amikor azonban a gyermekverskötetekben közölt darabszám nem egyezett az EIÖB Betűrendes mutatójában jelzettekkel, gyanakvó lettem. A *Bóbitánál* még csak elírásra gondoltam, de a *Tarka forgónál* már egyértelművé vált, hogy gondatlanságról van szó. Az összes gyermekverskötet átvizsgálása után kijelenthetem, hogy a véletlen előforduló betű- és számcsere (Szunnyadj kisbaba... kötetbeni előfordulásának „Ma” jelzete minden bizonnyal „Ha”; Arany ágon ül a sármány... nem a III. hanem a II. kötet 81. oldalán olvasható – a 6. kiadásban javítva!) mellett nagy mennyiségű hivatkozási tévedést tartalmaz a válogatás. Bár munkámhoz nem tartozik a helyesbítések közlése, a további kutatások elősegítése miatt minden kötethez csatolni fogom az eltéréseket.

Gyümölcskosár:

Az EIÖB nem jelzi, hogy a *Gyümölcskosár* tartalmazza az alábbi verseket:

Juli néni, Kati néni...

Szarvasok

Tévesen hivatkozik *A tündér* előfordulására – ez a vers *nincs* benne a *Gyümölcskosárban*.

12 dalából²⁶ 8 keletkezett a kötet verseire, 3 a *Medúza* Rongyszőnyegének verseire²⁷ és kiegészítette mindezt *A tündér*.

Bóbita (1955)

Weöres Sándor legsikeresebb gyermekverskötete. 2009-ig 24 kiadásban jelent meg. Válogatás a *Gyümölcskosár* és a *Medúza* kötetekből, valamint a *Magyar etűdök* ciklusból.

A *Gyümölcskosár*hoz képest a *Magyar etűdök* költeményei hoztak frissülést. Az 53 (+5 egystrófás vers, melyet ciklusba rendezett a szerző *Hat kis vers* címmel) költeményből 20 van fedésben a *Gyümölcskosárral*, 30 új vers való a *Magyar etűdökből*, 4 a *Rongyszőnyeg I*-ből, 2 a *Rongyszőnyeg III*-ból (Csalóka Péterből) és 2 vers önálló: az *Épül az ország* – az 50-es éveknek megfelelő hangulattal és a címadó *A tündér a Huszonnégy melódiából*.²⁸

Ez utóbbi azért fontos, mert először *A fogak tornáca* című kötetben jelent meg 1947-ben. Weöres még a *Gyümölcskosárba* se tette bele, noha keletkezése 1937-re tehető. Már maga ez a tény is megkérdőjelezi, hogy a vers gyermekek számára készült volna.

Az 50-es évek közepén megjelent kötetben Weöresnek apró igazításokat is el kellett versein végezni. Pl. *Ha vihar jó a magasból* című vers a *Gyümölcskosárban* még ezzel a két sorral ért véget:

„De az angyal, ha leröppen,
Küszöbünkön vacsorázik.”

A *Bóbitában* eltűnik az „angyal”, helyette „cinke” röpül el.

A *Csillag süt a szeder-ágra...* a *Gyümölcskosárban* egy strófával szerepelt (A pásztor), a refrén előtti alábbi sorral:

„Isten ege betakarja.”

Ez a *Bóbitában* két versszakos formában, *Árnyak sora ül a réten...* kezdettel jelent meg (címe: Nyári este) a következő módosítással:

„Nyár-éj ege betakarja.”

Tarka forgó (1958)

A Bóbita nagy sikere után a költő-házaspár közös gyermekverskötetet adott ki. A közzétett versmennyiség az addigi legtöbb volt: az 1958-as kiadásban a 120 vers az év tizenkét hónapjának megfelelően 12 × 10-es ciklusokban jelent meg. A Tartalomjegyzék utalt a szerzőkre, S vagy A betűkkel. A legújabb kiadás (Santos Kiadó, Bp., 2004) új illusztrációkkal és egészen más szerkezetben közli a verseket. A hónaponkénti rendet hat nagyobb rész váltja fel, a tartalomból pedig nem lehet megtudni, legfeljebb csak érezni, hogy melyik verset ki írta. Az összeállítás Károlyi Amy munkája.

A 120 cím meglehetősen sok ciklust takar: 3, 4, 5, 7, sőt 10 részes blokkok szerepelnek egy-egy cím alatt. A könyv tényleges versszáma – az EIÖB beosztás alapján – 160. Ebből 116 Weöres, 36 Károlyi Amy munkája, 8 versnél pedig közös hivatkozás szerepel.²⁹

Az EIÖB nagy ciklusai szerinti megoszlás a következő arányokat mutatja: ebben a kötetben is a *Magyar etűdök* dominál, 83 verssel. A *Rongyszőnyeg I* –ből 23 verset, a *Rongyszőnyeg III*-ból 6 verset találunk, ez összesen 112. Ha figyelembe vesszük, hogy 116 (valamint a 8 közös) vers

²⁶ Ládika (Volt egy szép ládika), Marasztalás (Ó, ne vidd el), Falusi reggel (Már üti, üti már...), Mondóka (Mély erdőn...), Altatódal (Csíjja, csicsíjja...), Száncseggő (Éj-mélyből...), Békakirály (Nád alól...), Déli felhők (Dombtővén, hol nyúl szalad...)

²⁷ Gáspár (Elindult, elindult...), A kőbéka lassan ment, Paprika Jancsi szerenádja (Gyöngé fuvallat a tóba zilál)

²⁸ Megjegyzések az EIÖB Betűrendi mutatójának hivatkozásaihoz:

A válogatás tévesen tünteti fel a *Bóbitában* a *Szállnak az alkonyi felhők* kezdetű verset – ez nincs benne a gyermekverskötetben.

(Az *Épül az ország* című vers nem található meg az EIÖB kötetében.)

²⁹ A *Tarka forgó* 1958-es tartalomjegyzéke 8 közös hivatkozást tartalmaz, ezek a Magyar etűdök sorozatban a 2., 22., 23., 72., 75., 103., 109. és 111. számú darabok. (A 103. vers két versszaka közé illesztett Károlyi Amy egy harmadikat.)

fűződik Weöres nevéhez, akkor mintegy 12 költemény származik más helyről. (Ebből 5 nem található meg az EIÖB-ben.)³⁰

Érdekes adat, hogy *Repülőt gyárt Jani, Feri...* és az *Épül az ország* kivételével a teljes *Bóbita* anyagát beleszerkesztette Weöres a *Tarka forgóba* (ez 56 verset jelent).

Zimzizim (1969)

A címadó vers először a *Tűzkút* (1964) című kötetben jelent meg – nem igazán gyermekvers. A kötet cím, mint sok más esetben, most sem Weörestől származik. (Ezúttal Kormos István vagy Fazekas László a forrás.)

A kötetet a *Bóbita* komplementerének tartom – a 46 (+2 ciklusba foglalt) vers közül egyetlen olyan sincs, ami a *Bóbitában* benne van. Mintha Weöres a *Tarka forgó* azon darabjait válogatta volna össze, amelyek az 1955-ös sikerkönyvből kimaradtak (24 vers való a *Tarka forgóból*.) 1968-ban már a harmadik kiadása jelent meg a *Bóbitának*, egy évre rá talán újabb önálló válogatást szeretett volna bemutatni. Az elképzelés ezúttal azonban nem hozta meg a várt fogadtatást.

A *Zimzizim* viszonylag sok verse (48-ból 17) származik az életmű korábbiakhoz képest más területeiről (Harminc bagatell, Falusi hangverseny, Budapesti színesfényképek stb.), a „felnőtt repertoárból”. Talán ez is oka annak, hogy 2001-ig nem jelent meg újabb kiadása a könyvnek.³¹

Ha a világ rigó lenne (1973)

Weöres utolsó önálló válogatása, s egyben a legtöbb verset tartalmazó mű. Cím szerint 159, az EIÖB felosztása alapján 161 versből áll (ciklusban tehát +2 költemény található). Ebből 38 ekkor jelent meg először gyermekverskötetben.

³⁰ Megjegyzések az EIÖB Betűrendi mutatójának hivatkozásaihoz:

Tévesen tünteti fel *A regős bucsuja* (Csili-csali ez a nótám...)

Kertben két jérve verseket a *Tarka forgóban*. Ezek nincsenek a kötetben!

Az alábbi versek benne vannak a kötetben, de nincs rájuk hivatkozás:

Csillog a bozót... (Zápor)

Van-e szoknya eladó... (Táncnóta)

Túl, túl, messze túl...

Szarvasok

(Kimaradtak az EIÖB kiadásából az alábbi versek:

Újesztendő

Első az egér-fütyty...

Sehallselát Dömötör

Kert (Saláta-bokorka...)

Bodri (Bodri kutya sétál...) – Bundás kutya sétál... kezdősorral az 1. strófa megtalálható a

Versék a hagyatékból című kiadványban (szerk. Steinert Ágota. Saxum, Bp., 1999.)

³¹ Megjegyzések az EIÖB Betűrendi mutatójának hivatkozásaihoz:

Tévesen tünteti fel az EIÖB kiadása a *Sötétben megbúzóóda...*

Fülemüle, fülemüle, gyönyörű madár... verseket a *Zimzizimben*. Ezek a versek

nem szerepelnek a kötetben.

Az alábbi költemények benne vannak a *Zimzizimben*, de nincs rájuk hivatkozás:

Kismadarak; Alsó végen, felső végen; Öszvérek; Szarvasok; Vonuló vadludak; Jávai (Aludj, lenge madár...); *Borul, borul ott fõnn az ég fátyla...*; *Paskol Magda; Ül a borgász bosszú botal; Potyka, barcsa...*; *Szállnak az alkonyi felbõk; Erdõt járunk; Jõn a kocsi...*; *Pesti Dunapart télen; A regõs bucsuja* (Csili-csali ez a nótám...); *Õskori motívum* (Fenn csillagorsón...); *Keresztöltés; Ó ne vidd el...*; *A rátóti ürgepásztor; Cigány* (Éc, péc, kapuléc.); *Elmebetsz a világha hiedér...*; *Szõcske a buszár...*; *Falusi fiú a városról beszél...*

(Kimaradtak az EIÖB válogatásból az alábbi versek:

Újesztendő

Újévi jókívánságok

Nap jön a menny bajlatán

Sehallselát Dömötör

A fenti kimutatásokban láthatóvá vált, hogy az EIÖB nagy ciklusaiból 146 azon verseknek a száma, amelyek a gyermekverskötetekben megjelentek. Ebből 123 olvasható a *Ha a világ rigó lenne* kötetben.

A könyv verseinek a fele (82 mű) a *Magyar etűdök* ciklus anyaga. A válogatás érdekessége, hogy ez az egyetlen mű, melynek a versei (szám szerint 3) megtalálhatók a *Rongyszőnyeg II.* sorozatában. A többi költemény az életmű más területeiről való (Pl. 10 vers a Harminc bagatellből, 3 a Huszonnégy melódiából, 2 a Falusi hangversenyből stb.). A könyv 6 olyan verset tartalmaz, ami nem található meg az EIÖB kiadásában.³²

A *Ha a világ rigó lenne* a költő 60. évében jelent meg, az addigi „gyermek-repertoár” összefoglalásaként.

Összegezve:

A táblázat a kötetekben megjelent versek számát tartalmazza.

	<i>Rongyszőnyeg I-</i> ből	<i>Rongyszőnyeg II-</i> ből	<i>Rongyszőnyeg III-</i> ből	<i>Magyar etűdök</i> ből	Előző négy oszlop együtt	Egyéb helyről	Kötetben lévő összes vers száma**
GyK*	17	-	3	3	23	5	28
Bó	17	-	4	32	53	5	58
TF	23	-	6	83	112	12	124***
Zz	5	-	1	25	31	17	48
Ha	32	3	6	82	123	38	161

*GyK = Gyümölcskosár, Bó = Bóbita, TF = Tarka forgó, Zz = Zámzím, Ha = Ha a világ rigó lenne

**A számok az EIÖB kiadásának elrendezése alapján értendők és nem az egyes könyvek tartalomjegyzékeiben közölt címek szerint.

*** 116 Weöres Sándor vers + a 8 „közös” alkotás

Az összefoglaló táblázatban jól látható, hogy a Weöres Sándor válogatásában megjelent öt gyermekverskötet elsősorban a négy nagy ciklus versanyagából merít.

Az adatok elemzése újra megerősíti az állítást, mi szerint a Weöres-gyermekversek két csomópont köré rendeződnek. Jól látható, hogy két ciklus (az 1940/41-es évekhez köthető *Rongyszőnyeg I.* és az 1949/51-es évekhez fűződő *Magyar etűdök*) termése adja Weöres gyermekversköltészetének jelentékeny hányadát. Mindkét időszak háttérében Kodály megbízásai állnak. A versek pedagógiai céllal, a jól énekelhetőség kritériumai alapján készültek. A költészettani tanulmányok és gyermekdalszövegek együttesen eredményezték Weöres gyermekverseit. Ezeket egészítette ki a költő az életpálya más szakaszaiban keletkezett, de hangnemében, hangulatában, témájában, ritmusában gyermekeknek ajánlható egyéb műveivel.

4. Felnőttversből gyerekversek

Az *Egybegyűjtött írások* nem különbözteti meg a felnőtt-verseket a gyerekversektől. Az ún. „gyermekversek” elszórva található meg a gyűjteményben, vagy esetleg benne sincsenek. Nincs utalás arra, hogy az életműben a gyermekverseknek külön szerepe lett volna –

³² Megjegyzések az EIÖB Betűrendi mutatójának hivatkozásaihoz:

Az alábbi versek benne vannak a *Ha a világ rigó lenne* kötetben, de nincs rájuk hivatkozás:

„Jobb lesz nálunk odaát...”

„Hova indult Pál?”

Betűhiba miatt nem egyértelmű a besorolása az alábbi versnek:

Szunnyadj, kisbaba... Ma helyett Ha a helyes hivatkozás

(Kimaradtak az EIÖB válogatásból az alábbi költemények:

Sebálselát Dömötör

Nap jön...

Kert (Saláta-bokorka...)

Újévi jókívánások

Újlesztendő

Épül az ország)

ellenkezőleg, elvegyülnek a felnőtt versekkel. Ebből is látszik, hogy Weöres nagy százalékban utólag minősítette át költeményeit gyermekverssé, felépítésük, ritmikájuk, hangzásuk vagy témájuk alapján. A tudatos kísérletező munka eredményeképpen kibontakozó hangzásvilág mindössze lehetőséget jelentett Weöresnek egy más dimenzióban való megjelenésre. Az átminősítés olyan jól sikerült, hogy egyes elemzők, pedagógusok egyenesen a gyermeki világ, gyermeki lélek megtestesítőjét látták benne. Tehették ezt azért is, mert a szövegeket gyermekkötetben, a valós háttérből kiemelve, illusztrált formában látták.

Ha egy adott verset kiveszünk eredeti szöveggörnyezetéből, és önmagában vizsgáljuk, az analízáló személyétől függően különböző értelmezésekhez juthatunk. Amikor a szöveget más szöveghez képest értelmezzük, vagyis egy meghatározott szöveggörnyezetben, illusztrációval kísérve, módosult jelentés várható. Az önálló értékhez hozzáadódik a környezetben betöltött szerep. Ez az oka a Weöres-versek többes értelmezhetőségének is.

A gyerekkötetekben képekkel illusztrált szövegek olykor „édeskés”, az eredeti jelentéstartalomtól merőben eltérő értelmezést váltanak ki. Ezért fontos hogy tudjunk a vers eredeti állapotáról, és próbáljuk elhelyezni azt a keletkezési környezetben. Gondoljunk csak a Varázsének példájára: a Bartók-suite szerelmi varázslást sejtet, a gyerekverskötetek az anyagyerek kapcsolatot, az altató-jelleget hangsúlyozzák (ld. Hincz Gyula rajza a *Bóbitában*).

Weöres több ízben is hangoztatta, hogy gyermekverset „szándékosan” csak ritkán írt. Az egészen egyszerű felépítésű versei váltak az idők folyamán gyermekverssé. Ritmikai stúdiumoknak, olykor vázlatoknak nevezte őket, melyeknek keletkezése pillanatában nem is igen gondolkodott arról, hogy gyerekvers lesz-e belőlük vagy felnőtt. (Ritmikai probléma, a rövid szótagok szaladásával való játék indította útjára pl. a Fut, robog a kicsi koci... kezdetű verset.)

III. Gyermekversek zeneisége

A fejezet bevezetéseként előre bocsátom, hogy a gyermekverseket csak a témához kapcsolódó szempontok alapján közelítettem meg:

- o genetikus elemzés – igyekeztem feltárni az egyes művek keletkezésének körülményeit, idejét, fellelhetőségét.
- o strukturális elemzés – ebben a szakaszban a vers kompozíciós vonásait, zeneiségét meghatározó ritmuselemeit, akusztikai jellegzetességeit vizsgáltam és megpróbáltam betekinteni a tartalom és forma kapcsolatába.

A hangsúlyt elsősorban a hangzók világra kívántam helyezni. Arra kerestem a választ, hogy a jó ritmus mellett mi teszi egy szöveg mondását, éneklését élményszerűvé, miért jobb bizonyos szavakat mondogatni, mint másokat, valamint hogyan befolyásolja a hangzóválasztás egy mű hangulatát, jelentését és az előadás hangszínét.

Mielőtt néhány verset kiemelnék, majd a további fejezetekben gyermekkari kompozíciókat is hozzájuk kapcsolnék, összefoglalom Weöres Sándor „gyermekverseinek” legfőbb verstani jellegzetességeit.

1. A költészet „technikusa”

Ütemmérő szimultán verselés

Mint már szó volt róla, Weöres készséggel tette magáévá Kodály jambus-ellenes nézeteit. Olyan dalszövegek megírásával kísérletezett, melyeknek prozódiaja a leghívebben magyar: népdalok, gyermekdalok és mondókák hagyományából táplálkozott. A Kodály-tanítás eredménye a sok ritmusvázlat lett. „Ezek részben Kodály-dallamokra vagy cseremiszt dallamokra készültek, részben dallam nélküli pusztá ritmus-stúdiumok.”¹

Az ereszkedő – hangsúlyos magyar és az emelkedő – metrikus antik illetve nyugat-európai verselés szintézisének következtében fellépő új ritmikai rendszer kibontakozásáról számos irodalmi tanulmány számol be. Weöres költészetmegújító munkásságának titkát először egy fiatal zeneszerző, Hajdu András kutatta, aki 1956 őszén (egy évvel a *Bóbita* után) egy tanulmányt adott át a *Csillag* című folyóirat szerkesztőjének.² Munkája azóta csaknem feledésbe merült.

Először Kenyeres Zoltán említette meg 1983-as monográfiájában,³ majd az „új ritmikai rendszer” létrejöttét kutatva Kecskés András vette elő ismét Hajdu megállapításait. Tanulmányában⁴ röviden összefoglalta Hajdu eredményeit⁵, majd az új gondolatok utóéletét

¹ Weöres Sándor emlékezése Kodály Zoltánról. In: Bónis Ferenc (szerk.): *Így láttuk Kodályt*. Zeneműkiadó, Bp., 1982: 244.

² Mire az írás a folyóiratban megjelent (Hajdu András: A „Bóbita” ritmikája. *Csillag*, 1956/10. p. 768-778.), Hajdu már elhagyta Magyarországot. A tanulmányt hét év múlva újra kiadás alá rendezte és a *Magyar Műhely* 1964/7-8. számában (p. 44-56.) adta közre Még egyszer a „Bóbita” ritmikájáról címmel.

³ *Tündérsíp* i.m. 176-179.

⁴ Kecskés András: Sármanyfuvola, báránycitera: Weöres Sándor ütemmérő verstípusa. *Életünk*, 40/4 (2002): 341-351.

⁵ „Hajdu úgy kezdett e kérdés megválaszolásához, hogy csak két magyar versrendszer létéről tudott (hangsúlyos és mértékes) [...]. A *Bóbita*-kötet gyermekverseiben viszont egyértelműen egy «harmadik versrendszer» elemeit és törvényeit ismerte fel Hajdu. Mi tehát a dolog lényege? Hajdu szerint az, hogy Weöres «a szótagok versbeli helyzetükből eredő hosszúságát a szótagok abszolút hosszúságával is alátámasztja». [...] Maga a jelenség [...], amelyre épít tulajdonképpen azonos a Vargyas által is vizsgált *időbeli kiegyenlítés* ritmikai elvével.* Weöres Sándor «azáltal, hogy a teljes (négyes) ütemben csupa rövid szótagot alkalmaz (s a csonka ütemekben ennek megfelelően mindig négy mora összegűeket)», a magyaros verselésben az időmértékeshez hasonló viszonyokat teremt: a hagyományos «*kötetlen szótaghosszúságú* , *de kötött ütempárosítású* (tagolású)» verstípussal szemben új, «*kötött szótaghosszúságú*, *de kötetlen ütempárosítású* (tagolású)» magyar verset hoz létre. Olyan verstípus ez, amely az énekelt vers *zenei* ritmusára emlékeztet anélkül, hogy szükségszerűen valamilyen dallammintát követve. Ritmusa magából

tekintette át. Szóba hozta Kenyeres nevét, aki „meggyőzően méltatta a Hajdu-féle sejtés eredetiségét és tudománytörténeti jelentőségét, ugyanakkor kitűnő érzékkel irányította a figyelmet a *kettős ritmus*, a modern magyar verselésben szinte «általános versnyelvvé vált» *szimultán verselés* kérdéseire. Hajdu ezt a szempontot alig érintette, munkahipotézisét nem fogalmazta meg elég szabatosan és szakszerűen. Kenyeres viszont [...] találóan állapítja meg, hogy Weöres sajátos ritmikájú *játékversei* a magyar szimultán verselés *ütemkapcsoló* típusába sorolhatók, melyben „a szavak, sőt az összetartozó szókapcsolatok mind a magyaros, mind pedig az időmértékes ritmizálás szerint bontatlanul együtt maradnak”.⁶

Kecskés András a jelenségre az „ütemmérő szimultán verselés” megnevezést alkalmazta. (Megjegyzés: a verstani fogalomhasználatban jellemző értelmezések közötti különbségtételt jelen munka keretei között nem tekintem feladatommak.)

A *Magyar etűdök* ciklus verseinek jelentős része a szimultán verselésű csoportba tartozik. Egy példával megvilágítva:

„Égi csikón | léptet a nyár,
 - u u - - u u -
 tarka idő | ünnepe jár,
 - u u - - u u -
 táncra való, | fürdeni jó,
 - u u - - u u -
 nagy hegy alatt | hűsöl a tó.”
 - u u - - u u - (Magyar etűdök 54)

A vers sorai két ütemből állnak (felező nyolcasok), s az ütemeket pedig tökéletesen töltik meg a choriambusok (- u u -). Az ütemválasztó jel (|) egyszerre jelzi a versláb és az ütem határát.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy a szimultán verselésnek ez a meglehetősen tiszta formája milyen előzményekre vezethető vissza, kézenfekvőnek mutatkozik, hogy a választ a Kodály-féle gyermekdalok szintjén, ezzel összefüggésben a magyar gyermekjátékdalok és népdalok között keressük. Weöres a népzenei rokonságra olykor versei címével (ugrótánc, kanásztánc, nóta, köszöntő, mondóka), máskor a versszerkezet (páros felelgetős) vagy a kifejezésmód megválasztásával utalt.

Népzenei elemek

Cs. Nagy István írja a *Bóbita* megjelenése kapcsán: „formai megoldásai a legmagasabb művészi igényt is kielégítik a népköltészetből táplálkozó ritmikával, a legmodernebb rímtechnikával, a nyelvi egyszerűség meghökkenítő változataival, [...] a zenei hatások kifogyhatatlan ötletességével.”⁷

Weöres előszeretettel alkalmazta a magyar népköltészetben előforduló ritmusfajtaikat. Találunk nála verseket a magyar népdalokra jellemző hat szótagos sorokkal:

„Szól a nóta | halkán, 4|2
 Csak éppen hogy | halljam.” 4|2
 (Magyar etűdök 2)

Nagyon tipikus a 4+3-as ősi hetes képlet:

a szövegből adódik, de nem írható le hagyományos verstani jelekkel és fogalmakkal, csak a bonyolultabb arányok érzékeltetésére is alkalmas *kottaféjekkel!*”

* Vargyas Lajos: *A magyar vers ritmusa*. Akadémiai, Bp., 1952.

⁶ Kecskés, i.m.

⁷ Cs. Nagy István: Weöres Bóbitája. *Életünk*, 1965/1. p. 70-73.

„Nyisd ki Zoli | a szemed, 4|3
jól nézd meg e | levelet.” 4|3
(Magyar etűdök 20)

A kétütemű sorok további tipikus fajtája a felező nyolcas:

„Szép a fenyő | télen-nyáron, 4|4
sose lepi | dermedt álom:” 4|4
(Magyar etűdök 23)

A régi táncnóták egyik jellegzetes típusa a kanásztánc. A tipikus tizennégyes sorok gyakran tizenhármassal váltakoznak, ilyenkor ez a második ütem rövidülésével jár. A sorok végén jellemző a záró két szótag. Jellegzetes képlete pl. 4|4|4|2 vagy 4|3|4|2.

„Van kis csizma | eladó, | szép varrás a | szárán, 4|3|4|2
hogya ilyen | hordanék, | bizony sose | bálnám.” 4|3|4|2
(Magyar etűdök 90)

Izgalmas példa a *Magyar etűdök* 27. számú verse:

„Ugrótáncot jókedvemből, 8
édes rózsám, járok, 6
országút visz Fehérvárig, 8
széles a két árok. 6
Így tedd rá, úgy tedd rá, 6
Rozika, Terike, Marcsa, 8
kinek nincsen tíz gallérja, 8
kötőféket tartsa.” 6

Kenyeres Zoltán *Tündérsíp* című monográfiájában⁸ a vers leírt formáját alapul véve nyolcsorososságban gondolkodik. Kiemeli a sorok eltérő ütemezését, négyféle ütembeosztással számol. A strófát három ritmikai egységre tagolja: az első részt az első négy sor alkotja 8-6-8-6 szótagos szabályosan váltakozó sorokkal és 4|4, 4|2, 4|4, 4|2 osztással. A második rész kétsoros egység, szótagszáma megfordul, először a hatos sort halljuk. 3|3 osztása a gyorsulás hatását kelti, mint ahogy a rákövetkező 3|3|2-es nyolc szótagos soré is. A harmadik rész két sora az első rész ritmusának felel meg. Kenyeres a visszatérő szerkezet hatásának fokozását látja a szótaghosszúság váltakozásában is: a nagyszámú hosszú szótag táncritmust erősítő monotóniáját állítja szembe a hatodik sor megszaladó, rövid szótagjaival, melyek a tánc szaporázó mozdulatait hangsúlyozzák és éles ellentétet képeznek a keret visszafogottabb, lassúbb soraival.

Mind ezek után Kenyeres kifejti, hogy Weöres a verszenei ritmuskísérletek során a jelentést, tartalmat alárendelte nyelvi hangképződményeknek, ezáltal növelte meg a hangzásérzékelést és ritmusfogékonyságot. Néhány oldallal arrébb azt vizsgálja, hogy a versritmus mennyire képes önállósulni és bizonyos fokú jelentést hordozni. A fenti verssel igazolja, hogy a ritmusnak önmagában nincs jelentése, „csak a szavak és a képi síkok segítségével jut a jelentés közelébe. [...] Az ugrótáncot is csak a szavak jelentésétől támogatva utánozza, s a vers elvont ritmusképlete már nem tudja felidézni a táncmozgást.”⁹

Egyetértek Kenyeres megállapításával abban, hogy általában egy ritmussor önállóan nem képes jelentést hordozni – vannak olyan versek, melyeknek ritmikái váza azonos, tartalmilag azonban merőben különbözőek. Mindkét sor ritmikája ionocus a minore és 4|4-es ütemekből áll az alábbi példákban:

⁸ i.m. 174.

⁹ Uo. 200.

Ha vihar jó | a magasból...
 ◡ ◡ - - ◡ ◡ - - (Rongyszőnyeg I. 91.)

Arany ágon | ül a sármány...
 ◡ ◡ - ◡ ◡ - - (Magyar etűdök 38)

Vannak azonban olyan ritmussorok, versképletek, amelyek önmagukban is képesek mozgásformák, hangulatok (lassúság-gyorsaság, kiegyensúlyozottság-zaklatottság, folyamatosság-meg-megszakadás stb.) érzékeltetésére. Észrevételeit Weöres is leírta Fülep Lajosnak, majd Babitsnak és Kodálynak írt leveleiben: lassú, ünnepélyes; gyors, táncos, bizarr, álmatag hangulatot keltő verslábakat idézve (vö. A magyar líra ütemépítője fejezettel).

Az ugrótánc vonatkozásában nem érték egyet Kenyeressel. Talán egy másik példa szemléletesebb lett volna álláspontja bizonyításra, ez a vers azonban számomra elgondolása ellenkezőjét mutatja. A költemény ritmusa jellegzetes kanásztánc-ritmus, s mint ilyen, a ritmuselemei viselkedése miatt egyértelműen képes felidézni a táncmozgást.

Kétsorónként összeolvasva a verset tipikus négy soros népdalstrófa bontakozik ki. Az, hogy a harmadik sor eltérő ritmusú, nem jelent problémát, mert a kanásztáncoknál fontosabb az alaplüktetések száma, mint a változó szótagszám – itt valamennyi sorban 8 alaplüktetés érezhető. A négy sorban való értelmezhetőségre utal a félrímes szerkezet is: rímeket csak a 2.-4. és a 6.-8. sorok végén hallunk. A kibillenő harmadik sor szintén népzenei hatást mutat.

A magyar népdalok szótagszámában megmutatkozó aszimmetriáról Farkas Ferenc beszélgetett a költővel egy rádióműsorban.¹⁰ Egy népdal változó szótagszámú sorait vizsgálva példát kerestek Weöres költészetében az aszimmetriára. A négy sorosságon belül maradván a jellegzetes 4+3-as alapképlet feloldódását, ötössé rövidülését, vagy megugrását, bővülését magyarázta Weöres a következő versben:

„Túl, túl, messze túl,	5	[1 1 2 1]
mi van a hegyen messze túl?	8	[3 2 2 1]
Hej, a hegyen messze túl	7	[2 2 2 1]
lófej-széles ibolya virúl.”	9	[2 2 3 2]

(Rongyszőnyeg III. 33.)

Bár a szótagszám erősen változó, mégis jól érezhető a táncnóták heteseinek jellegzetes ◡ ◡ | ◡ | képlete.

Talán nem szükséges további példákkal alátámasztanom, hogy Weöres alapos ismerője volt folklórkincsünk ritmusvilágának. Mivel pedig népdalaink verselése kizárólag magyaros (ütemhangsúlyos), számtalan mintát kínált a költőnek a gazdagodáshoz.

Weöres magyaros versritmusa

Weöres gyermekverseinek jelentékeny hányada ütemhangsúlyos verselésű. A sorok könnyen bonthatók ütemekre, azonban az ütemek szerkezete korántsem szokványos. Az ütemkombinációk is meglehetősen behatároltak, pl. a kétütemű sorok közül a felező nyolcas, a 4|3-as osztású hetes, a 4|2-es osztású hatos, 3|2-es ötös a leggyakoribb típus. Weöresnél azonban kevésbé megszokott ütemcsoportok is fellelhetők.

Találunk például 2|3-as ötösrre:

„Méh-raj duruzsol	2 3
fák közt fű alól,”	2 3

(Magyar etűdök 47)

¹⁰ Népdal a költő szemével. 1971. október 12. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 163-165.

felező hatosra:

„Éj-mélyből | fölzengő 3|3
– csing-ling-ling – | száncsengő” 3|3

(Szán megy el az ablakod alatt)

stb.

Ritmusformái színesek, változatosak.

Weöres magyaros verselését vizsgálva azt is megfigyelhetjük, hogy az ütemek gyakran tartalmaznak különböző mennyiségű szótagokat. A kevesebb szótagszámú ütemek időtartama azonban azonos a teljes ütemével. Ezt akkor lehet igazán érezni, ha nem csupán az írásos formát vizsgáljuk, hanem a hangzó alakot is:

„Télen- | nyáron | fuvaroz a | Márton,” 2|2|4|2

(Magyar etűdök 44)

Jól hallható, hogy a kettes ütemek időtartama pontosan annyi, mint a négyes ütemé. A kettes ütemek hosszú szótagjait a négyes ütem rövidszótagjai követik, ezáltal a ritmus meggyorsul, de lefutási ideje azonos a környező ütemekével. A sorok kötött moraszámlálóak¹¹, de nem feltétlenül kötött szótagszámúak.

A kötetlen szótagszám és az ütemek szabályszerűsége teszi hasonlatossá ezeket a verseket a különböző népzenei formákhoz: kanásztáncokhoz, gyermekdalokhoz, regösénekekhez. „Weöres Sándor a magyaros versformák felfrissítését a magyar népi kultúrától nem idegen módon végezte el. Igen hatásos lehetőséget talált nemzeti formakincsünk gazdagítására és megújítására. [...] Ez a szótagok időtartamával építkező forma látszólag nagyon kötött, de valójában – éppen azért, mert nincs szótagszámmegfelelés, csak moramegfelelés, a költő tetszés szerint szaporíthatja, illetve csökkentheti a sorok szótagszámát – könnyed, szabadon szárnyaló lesz a vers, és a természetes beszédet jobban követi.”¹²

Ebben az értelemben tehát Weöres ritmusrendszere nem új. De mivel nekem nem feladatom eldönteni, hogy Weöres egy harmadik versrendszert vezetett-e be vagy sem, annyit kívánok megjegyezni, hogy számomra anyagszerűbb, egyszerűbb egy olyan megközelítés, amely szerint Weöres szóban forgó ritmusrendszere zenei eredetű. 1938-tól, majd 1949-től adott ritmusú dalokhoz szerkesztett szöveget. A dalok ritmusa meglehetősen egyszerű, negyed és nyolcad tartalmú képletekből állott. Ha ezekből az elemekből kezdünk el variánsokat képezni, verstani értelemben tulajdonképpen nem teszünk mást, mint új szerkezetű, a költészetben kevésbé használt ütemeket, ütemkombinációkat építünk. Irodalmi értelemben ez szokatlan hangzást, újszerű verselést jelenthet (új versrendszerre utalhat), zenei vonatkozásban azonban nem hordoz különleges értelmet.

A zenei ritmusok miatt lehetséges az, hogy a Weöres-versek megzenésítéseiben alig fordul elő időérték-módosítás: a zene szinte rásimul a költemény ritmikái vázára.

2. Herkules, akinek a hangban rejlik az ereje

„...van valami, amivel irodalmunkban csaknem egyedül áll. A magyar líra legfőbb ereje a kép, a képpel való hatás. De Weöresnek elsősorban nem itt rejlik a herkulesi ereje, hanem a hangban, az *akusztikus* hatásban. Ő elsősorban – és líránkban csaknem kivételesen – a verszenével szuggerál. A ritmussal is persze – nemhiába beszélünk annyit a ritmusairól –, de ez nemcsak ritmus, hanem szóválasztás, szóelhelyezés, szókapcsolás. Vagy még annál is több.”¹³

Weöres ritmikái rendszerbe állított szavai különös képességekkel rendelkeznek. Gyakori, hogy a szöveg jelentésének felfogása előtt megüti fülünket annak zeneisége. Mint ahogy a zenében, a

¹¹ Mora: időtartam mértékegysége, egyenlő egy rövid szótaggal.

¹² A. Molnár Ildikó: *Weöres Sándor költői nyelvének hangtanából*. ELTE, Bp., 1977: 90.

¹³ Lengyel Balázs: Tartóoszlopok. *Zöld és arany*. Magvető, Bp., 1988. In: *Magyar Orpheus* i.m.490.

költői kelléktárban is az egyik legerőteljesebb kifejező erő az ismétlés, ismétlődés. Formái változatosak: visszatérhet, ismétlődhet egy-egy strófa, egy-egy szakasz, vagy verssor. Újra felcsendülhetnek bizonyos szavak – a sor elején emfatikus, sor végén melankolikus hatással, vagy más esetben fokozó jelleggel, esetleg visszhangkeltő funkcióval. Ismétlődés az alapja a rímeknek, az alliterációnak.

A rím szóvégi hangok egyezése, egybecsengése. Verselemzők felhívják a figyelmet, hogy a rím vizsgálatához hozzátartozik a tartalomhoz fűződő viszonyának vizsgálata is. Különböző hangulatú versekhez különböző rímek illenek. Jelentése, jelentősége lehet a rímtelenségnek, de a gazdag rímzenének is. Szerepe lehet a rímek egymástól való távolságának. Erősebbnek hat a rím, ha az összecsendülő szavak közel vannak egymáshoz, gyengénekebbnek, ha távolabb kerülnek egymástól. Weöres vidám hangulatú verseinek velejárói a tiszta rímek és asszonáncok.

„Tó vize, tó vize csupa nádszál,
egy kacska, két kacska oda-császkál, asszonánc
sárban ezer kacska bogarászik,
reszket a tó vize, ki se látszik.” tiszta rím
(Magyar etűdök 48)

Mondanivalót kiemelő, hangulatkeltő szerepe van a betűrímnek. A magyar nyelv zenei lehetőségeit páratlan módon használja ki Weöres gyakori alliterációival. Verseiben összecsendülnek a hangsúlyos szótagok kezdő hangjai (ez az eszköz a ritmus lüktetőerejét fokozza, hangsúlyélénkítő hatású):

„Harap utca három alatt...”
(Magyar etűdök 42)

valamint a tartalmi kiemélést szolgáló szókezdő hangok. A legtipikusabb a két egymás melletti szó összekapcsolása, de nem ritka a kettőnél több szóra kiterjedő alliteráció sem. Élénkíti a betűrím hatását, ha az első hangon kívül a második is megegyezik az összecsendülő szavakban, vagy ha a szó belsejében is megismétlődik a kezdő hangzó.

„Fűz alatt, sás alatt, szöveget a kis patak,
színezüst szálai szövőszéken siklanak.”
(Táncballada II/48.)

A Weöres-versek címében is jellemző az alliteráció: Vonuló vadludak, Szűk szemedből..., Kellene kis kert... stb.

Fontos hangsúlyozni, hogy Weöres verseiben az alliteráció, a hangzóhasználat mindig tudatos és funkcionálisan indokolt.

A Weöres-költemények akusztikus eszközeinek egybegyűjtésekor ki kell emelni a hangutánzó és hangulatfestő szavak alkalmazását. Közvetlen hangutánzást (szerkesztetlen hangutánzó szavakat) a költő ritkán használt, azt is főképp a hangélmény intenzitásának erősítésére:

„Éj-mélyből fölzengő
– csing-ling-ling – száncsengő...”

Földobban két nagy ló
– kop-kop-kop – nyolc patkó...”
(Szán megy el az ablakod alatt)

Jellemzőbb Weöres szóhasználatára, hogy inkább a nyelvtanilag formált hangutánzó szavakból válogatott:

„Csendül a fűrg száncsengő”
(Magyar etűdők 109)

Kedvelt hangulatteremtő eszközök a hangfestő szavak. Akusztikai alkatuknál fogva ezek többsége mozgásra, cselekvésre jellemző hangulatot kelt.

„Amikor paripám ballag,
odanéz valahány csillag.”
(Magyar etűdők 46)

Növeli a kifejezőértéket, a jelentéshez kapcsolódó hangulatot, ha a versben sorozatosan fordulnak elő bizonyos hangok, hangcsoportok. A hangoknak azt a tulajdonságát, hogy a szavaktól függetlenül közvetlen akusztikai hatásukkal képesek bizonyos kedélyállapot felidézésére, a mondanivaló érzelmi erősítésére, hangszimbolikának nevezzük.

A megfelelő hangzówálasztás képes hangszínt, keménységet-lágyságot, finomságot-durvaságot kifejezni. Háttérben fontos szerepet tölt be a hangképzés keltette érzet. Lényeges feltétel a gyakoriság, vagyis hogy a kiválasztott hangok a szokottnál nagyobb számban forduljanak elő. (A hanghatás mindig konkrét, egyszeri, a hang keltette képzet nem függetleníthető a szöveggörnyezetűl.)

Mit jelent a szokottnál nagyobb gyakoriság? Hangstatisztikai vizsgálatokkal megállapították, hogy a magyar nyelvben 100 hangból 58 a mássalhangzó és 42 a magánhangzó. A magánhangzók tehát meglehetősen egyenletesen váltakoznak a mássalhangzókkal, tehát „a magyar beszéd hangalkati alapsajátosságánál fogva nagymértékben zenei hatású, hangesztétikai értéke meglehetősen nagyfokú.”¹⁴ Ez az oka a magyar nyelv viszonylag jó énekelhetőségének is. (Viszonylag, mert rengeteg magánhangzójával az olasz a legjobban énekelhető nyelv, nincsenek mássalhangzó-torlódások, sőt egy-egy mássalhangzóra igen gyakran több magánhangzó jut; hátul képzett mássalhangzóival és a sok mássalhangzó-torlódással a német az egyik „legfárasztóbb” énekes nyelv.)

A vizsgálatok szerint a magyar nyelvben a leggyakoribb magánhangzók az *e* és az *a* (a sorrend egyben a gyakoriság mértékét is jelzi), a mássalhangzók közül pedig a *t*, majd az *l*, *n* és *k*.

A tudatosan alkalmazott költői játékok képesek befolyásolni a hangzók előfordulási arányait. Bizonyos hangokat kiemelnek, előnyben részesítenek – még intenzívebb a hatás, ha ezt az alliteráció segítségével teszik:

„hajlik a lila láng
ide-oda lebben.”
(Lidérc)

Az idézet 15 mássalhangzójából 5 *l* erősíti a hangulati tartalmat.

Már a klasszikus poétika is megkülönböztette a hangokat használhatóságuk szerint. Kerülendőnek tartották a kemény mássalhangzókat, az ezekből álló hangcsoportokat (pl. a *k* ismétlődését), gyakoribbak voltak azonban az *l* és *m* hangzók. A kemény hangzók általában a harcias hangú költeményekben bukkantak fel. A gyengéd hangú versek a lágy *l*, *j* és a nazális *m*, *n* hangzókat kedvelték.

A beszédhangok jelentésstanát vizsgálva a kutatók kimutatták, hogy egy hang tulajdonságai összefüggenek a hangadással kapcsolatos artikulációs, kinesztetikus és akusztikai élményekkel.

„Fuj a szél, fuj a szél,
de morog a szél.”
(Magyar etűdők 36)

¹⁴ R. dr. Molnár Emma: *Leíró magyar hangtan*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1994: 40.

Az *f* és *sʒ* mássalhangzók ejtésekor intenzíven áramlik át a szájüregen a levegő, hanghatásuk hasonló a természetben zajló légáramlás zajához.

A zárhangok (explosívák) képzésekor a kiáramló levegő a lazán zárt ajkakat pattintja („robbantja”) szét. A felpattanás zöreje a kopogás hangját érzékelteti: pl.

„– kop-kop-kop – nyolc patkó...”
(Szán megy el az ablakod alatt)

Az orrüregben rezonáló *m* hangzóval kiválóan lehet érzékeltetni a következő példában szereplő medve morgó hangját, hangulatfestő szóval pedig lomha mozgását:

„Lompos medve brummogva ballag.”
(Magyar etűdök 22)

Ezt erősíti fel a *b* zöngés zárhanggal bűgő alliteráció. A *ty*-k ismétlődése tompa puffanások hangját kelti:

„Fut a havon a fakutya, vele fut a retyerutya...
Ha kiborul a fakutya, lepotyog a retyerutya...”
(Magyar etűdök 4)

A keletkezett hang minőségét mindenkor a képzési módja és helye határozza meg. Ez azt jelenti, hogy az egyes beszédhangok létrehozásakor a beszélőszervek más-más helyen fejtenek ki tevékenységet. A hangképzőszervi mozgások és a hangok akusztikai benyomásai alapján magánhangzók és mássalhangzók különböztethetők meg.

A mássalhangzó olyan akadályhang, mely hangszalagrezgéssel vagy anélkül jön létre, és amelyet a képzés helye és módja jellemez. A hangszalag működése szerint beszélünk zöngés és zöngétlen mássalhangzókról. A zöngétlen mássalhangzókat energikusabb képzéssel, feszebb izomzattal ejtjük, mint a zöngéseket. Az utóbbiaknál az akadályképzés kevesebb izomerővel, lazább artikulációval történik.

A feszebb izomzattal képzett hangok (*p, t, k, f, sʒ, s...*) keményebb akusztikai hatásúak, a lazább izomzattal képzettek (*b, d, v, m, n, l...*) lágyabb zenei benyomást keltenek. Akusztikai szempontból még előnyösebbek közülük azok, melyek képzése során a szájüregbeli nyílás tágabb, ugyanis az egyenlő hangerővel képzett hangzók közül nagyobb távolságra hallatszanak (nagyobb a hangzósságuk): *r, l, j, m, n, ny, v, ʒ, ʒs, b, d, g* – tehát főként a zöngések.

A magánhangzók hangszalagrezgéssel szólalnak meg (zöngék), minőségüket a szájüreg alakja és nagysága, az ajakműködés tágassága határozza meg. Mivel valamennyi magánhangzó nyíláshang, jellemző rájuk a hangzósság. A legerősebbek az *á, a, e*, kevésbé jól hangzóak az *u, ú, ü, ű*. Ennek magyarázatát az ajaknyílás nagyságában, a nyelv elhelyezkedésében kell keresni.

Az ajakműködés nyílása szerint ajakréses (*á, e, é, i, í*) és ajakkerekítéses (*a, o, ó, u, ú, ö, ő, ü, ű*) hangzókról beszélünk. A nyelv állása szerint két szempontot kell szem előtt tartani: a vízszintes irányú mozgás szerint, amikor a nyelvhat a szápadlás hátulsó része felé közelít, veláris, mély magánhangzókról beszélünk (*á, a, o, ó, u, ú*). Amikor a nyelvhat a szápadlás elülső része felé közelít, elől képzett, palatális, magas hangú magánhangzókról van szó (*e, é, i, í, ö, ő, ü, ű*). Ezzel egy időben a nyelv függőleges mozgást is végezhet, minek értelmében ismerünk alsó nyelvállású (*a, e*, legalsó: *á*), középső nyelvállású (*o, ó, é, ő, ö, ő*) és felső nyelvállású (*u, ú, ü, ű, i, í*) hangzókat.

A legjobban hangzó magánhangzók tehát a legnagyobb ajaknyitással és alsó nyelvállással megszólaló *á, a, e* hangzók. Mivel az alsó nyelvállás közel esik a nyugalmi helyzethez, így a legkisebb energiárfordítással sikerül elérni a legnagyobb értetőségi fokot.

A szokottnál nagyobb számban történő használatukkal a magánhangzók is képesek különféle hangulati tartalom közvetítésére. Általában úgy jellemezhetnénk őket, hogy a magas, világos színű magánhangzók derűs hangulatot, örömet, közelséget, a sötét színű mélyek súlyosabb, komor tartalmat, távolságot sugallnak. A hangszín mellett az időtartam (rövid vagy hosszú hangzó) is alkalmas valamilyen hangulat felidőzésére.

Pl..

„Odaki befagy a korsó,
idebe pörög az orsó,
zúg-búg a vaskályha,
nótáját dudálja,
hej!”

(Magyar etűdök 7)

A vers 29 magánhangzójából 21 veláris, 8 palatális. A 8 magas hangzóból 5 a második sorban hangzik fel sorban egymás után, ami a hangszínbeli kontraszt mellett ellentétes gondolati tartalommal is társul. A kint és bent érzékeltetésére a kontraszthatású magánhangzók térélményt is közvetítenek. A mély magánhangzók fölénye segít a vaskályha képének megidőzésében.

„Csipp,
csepp,
egy csepp,
öt csepp,
meg tíz:
olvad a jégcsap,
csepereg a víz.”

(Magyar etűdök 9)

A vers 18 magánhangzójából 5 veláris (ebből 2 névelő) és 13 palatális. A magasak közül is (egy kivételével) csak *e, é, i, í* hangzókat hallunk. Ezek a legvilágosabb hangzók. A metsző hideg érzékeltetésére kiválóan alkalmasak. A hanghatást erősítik az olvadó jég koppanását hosszú *p*-vel megszólaltató hangutánzó szavak is.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy Weöres Sándor verseinek legnagyobb erőssége a zeneiség. A költő nem ismer kompozíciós lehetetlenséget. A ritmikai gazdagság mellett beszédes hangzók teszik teljessé a versek akusztikai hatását.

Versmondáskor a légzés, hangadás után az artikuláció a leghangsúlyosabb technikai terület. Akkor esik jól egy szöveg előadása, ha hangzóit minél kevesebb erőfeszítéssel, minél rezonansabban lehet megszólaltatni. Fontos a hangzók összehangolása, egyensúlyi állapota: a magánhangzó a lélek, a mássalhangzó a test. A zenei értelemben jó vers a költő hallását igazolja.

A beszédhangok ugyanolyan építőkövei a versnek, mint a dallamhangok a zenének. A jól megválasztott hangzók harmóniát teremtenek. Weöres keze alatt tökéletes hangzású miniatűrök születtek. Birtokában volt mindannak a tudásnak, amely vers anyagának megformálásához szükséges. Nem véletlenül jó mondogatni, ízlelgetni verseit. Hangzóit, szavai, verssorai zenei élményt közvetítenek.

A gyermekek vers iránti fogékonysága a ritmuson és hangzáson alapul, ezekhez kapcsolódik szorosán a hangulat keltette mozgásélmény. A 4-5 éves gyermekek még alig figyelnek a tartalmi elemekre. Ritmus és hangzók - ezek azok a területek, ahol a versek a gyermekekkel találkoznak.

3. Nyelvi játékok: értelmetlen versek – halandzsák

Weöres Sándor a negyvenes évek első felében nagy elutasítást kiváltó kísérleteket folytatott. Így ír erről Vas Istvánnak: „Verseim most többé-kevésbé tartalmatlanná és értelmetlenné válnak: néha csak annyiban, hogy a vers a témát nem „elmondja”, hanem mintegy „körülbegei” [...], máskor meg a szavakat az értelmi jelentésüktől függetlenül rakom egymás mellé és arra igyekszem, hogy pusztá hangzásukkal, pusztá dinamikájukkal hassanak és tisztán csak érzelmeket fejezzenek ki, mint a zene és főleg a tánc.”¹⁵

Ilyen verse a *Táncdal*:

panyigai panyigai panyigai
ü panyigai ü
panyigai panyigai panyigai
ü panyigai ü

kudora panyigai panyigai
kudora ü
panyigai kudora kudora
panyigai ü

kotta kudora panyigai
kudora kotta ü
kotta panyigai kudora
panyigai kotta ü

ház panyigai kudora
ü kudora kotta ház
kudora ház panyigai
ü panyigai ház kotta

Az értelmetlennek tetsző *panyigai* szóban Bárdosi Németh János visszaemlékezése szerint¹⁶ egy személynév rejtőzik: Panyigai Sándor valóságos személy volt, egy szombathelyi bútorszállító fia, aki novelláskötetet és verseskötetet adott ki. Bárdosi szerint az ő neve változott át abszurd figurává.¹⁷

Ennek a versnek tartalma nincs, jelentését az olvasó képzeletében hordozza. Ereje a hangulatban, hangzásban rejlik. Értelmetlen, mégis értelem kell ahhoz, hogy valaki felfoghassa: „a vaskos, vidám hangtesteket körülugrálja az ü csengettyűje, végül pedig az ü -t háttérbe szorítja a ház szó harsogása.”¹⁸ A sok zöngétlen zárhang (*p, t, k*) következtében a vers meglehetősen kemény hangzású. Magánhangzói közül többségben vannak a mélyek, a magas hangzók közül csak az ü kap igazán szerepet. A vers első harmadában valamennyi magánhangzó rövid, csak a záró versszak *ház* szavában szól hosszú magánhangzó. A strófáról-strófára előbújó új szavak érdekessége, hogy mindig egy szótaggal rövidebbek az előzőnél. Ritmusával és erélyes hangzásával sodró lendületet diktál a vers, amit időnként a rövid ü -k blokkolnak.

Érdekes szójáték a *Kínai templom* (1941). Kiváló utánzata a kínai versnek: az egytagú szavakból építkező nyelv szerkezetét és hangulatát idézi:

¹⁵ *Egybegyűjtött levelek II.* i.m. 68. A levél dátumot nem tartalmaz, feltehetően 1945 januárjában, februárjában született.

¹⁶ Emlékek Weöres Sándorról. In: *Magyar Orpheus* i.m. 229.

¹⁷ A *Kudora* szintén családnév – Kudora Károly neve ismert volt a könyvtáros szakmában, ő írta az első Könyvtártant 1893-ban. A vers keletkezése idején Weöres könyvtárosként dolgozott. (A név és a versbeli kifejezés közötti kapcsolat csak hipotézis.)

¹⁸ Ld. 14. számú lábjegyzetet

Szent	fönn	Négy	majd
kert	lenn	fém	mély
bő	tág	cseng:	csönd
lomb:	éj	Szép,	leng,
tárt	jó,	Jó,	mint
zöld	kék	Hír,	hült
szárny,	árny.	Rang,	hang.

A tipográfiai forma a függőleges olvasási irányt jelzi. Négysoros a vers, soronként hét elemmel. A hetedik szótagok rímelve a következő hetedikkel (tehát a sorvégek páros rímet alkotnak). Az írásjelek és a nagybetűvel kiemelt szavak segítik az egységek egybetartozásának megállapítását. A vers minden szótagja hosszú. Ezen belül 14 hosszú és 14 rövid magánhangzóval szól. A rövid magánhangzós kifejezések azonban zártak, vagyis mássalhangzó-torlódással végződnek, ezért azok is hosszúnak hatnak. A szóvégi mássalhangzó-párok közül az első mindig zöngés, a második mindig valamilyen zárhang. A leggyakoribb az *-ng* kapcsolat. Akusztikai hatásában a kínai nyelv hangzására emlékeztet. Ezt erősíti a kétszer annyi magas magánhangzó használata is. A 28 magánhangzóból csak 9 veláris, viszont 19 palatális.

Néhány évvel későbbi (1946-ból való), de hasonló szerkezetű a *Keresztöltés*:

kövér	béka	tavon	hintáz
árnyék	moccan	akác	ágán
habos	virág	szírom	ezer
csillag	mellett	felhő	fátyol

Csupa kis kezdőbetűs szóból áll és nincs egyetlen írásjele sem. Nincsenek mondatok, nincsenek dinamikai szintek. Kéttagú szavakból állnak a sorok, mégpedig úgy, hogy függőleges és vízszintes irányban is el lehessen őket olvasni. A kétféle olvasási mód két különböző változatot eredményez: a gondolatok egymásra merőleges irányban keresztezik egymást. Akusztikai hatását tekintve a legnagyobb hangzóssággal bíró magánhangzók (7 *á*, 6 *a*, 5 *e*) és mássalhangzók (5 *r*, 4 *l* – ebből 2 hosszú, 4 *n*) alkotják, a 45 mássalhangzóból 27 zöngés – a vers elmondására tehát nagyfokú zengéstér kialakulása jellemző.

Mindkét versről elmondható, hogy a hangok zenéjén, hangulatán kívül az íráskép, a vers vizuális megjelenése is hozzájárul a mű hatásához.

Az eddig idézett verstípusok a magyar nyelv értelmes szavaiból építkeztek. Weöres kísérletezett nem létező nyelvekkel is. Képzeltbeli (halandza) nyelven beszél a *Hangcsoportok* három részes ciklusában:

Puba, forró hangok
 Ange amban ulanojje
 balanga janegol
 mo hitula e mante
 u kuaháj imanan.
 Jekale munni temme
 a jajja mimenó
 golopandu ameníja
 u kuaháj imanan.

Gyors, gyöngyöző, vidám hangok
 Vikulili hejriri sziggaga
 mukofoki kupukájilili vikufuja
 kej rubu lofu-lofu
 rudozori klitpípa kejrila.

Áradó, sugárzó hangok
 Khúnái áfháiszthái mengoh
 álkén ovái láí!
 mánéshgoli ken unnuloj mopi
 aljoj ken oszándeszthái!

Bűvös szavak hangzanak fel: puha, forró hangok a hideg ellen; gyors, gyöngyöző vidám hangok a szomorúság ellen; áradó, sugárzó hangok a magány ellen. Játék és mágia rejtőzködik a hangok mögött.

Az első vers hangzása délszaki: polinéz, indonéz hangzást sejtet. Túlsúlyban vannak a veláris, mély hangzók, ezen belül is az alsó nyelvállású, meleg hangszínű *a*. A mássalhangzók közül az *l, j, m, n* és a gégehang *b* segítik a lágy hangzást. Az 55 mássalhangzóból, amiből négy hosszú, 41, tehát körülbelül a háromnegyede ilyen hangzású. Ha hozzáadjuk a nagy rezonanciafokú zöngés *b* és *d* hangzókat, a zenei hatás tovább erősödik.

A második vers hangzása egyeseket a finn, másokat a szanszkrit esetleg japán nyelv világára emlékezteti. Ritmusa igen szapora, szinte csupa rövid szótagból áll. A 40 szótagból csak hat hosszú szótag van, ebből is csak egy olyan, melyben hosszú magánhangzó szól. A sok rövid szótag biztosítja a gyors versmenetet. A mássalhangzók közül leginkább a *k, l, r, j* uralja a hangzást – valamennyi hangzó intenzív ejtést kíván, képzési helyük a szájüreg középső, hátsó területe.

A 40 magánhangzóból 25 felső nyelvállású: 14 *i* és 11 *u* szól. Az *i* elől, az *u* azonban hátul képzett. Ha számba vesszük az összes veláris hangzót, azt tapasztaljuk, hogy 23 : 17 arányban fölényben vannak az elől képzettekkel szemben. Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a vers erősen igénybe veszi a nyelvműködést, sok a hátul képzett hang – a hangzás mégsem komor. A 14 magas *i* kiválóan ellensúlyozza a sok sötét hangzót.

A vers leginkább a nyelvtörők, játékos mondókák hangulatát idézi.

A harmadik vers hangzása egyesek szerint arabos, mások szerint óegyiptomi, sumér csengésű. Felűnően sok az *á* magánhangzó, ami a legnagyobb ajaknyitással jár, hangzóssága a legerősebb. Egzotikussá, izgalmassá teszi a hangzást a hatszor megszólaló *ái* diftongus. Ebben a versben is a mély magánhangzók fölénye figyelhető meg: 29-ből (benne 6 *ái*) 21 veláris. Az áradó, sugárzó hatást erősíti a sok hosszú hangzó. 13 szól a versben, ebből 10 *á* illetve *ái*.

A fiktív nyelv mássalhangzói kemények: 12 hátul hangzó (4 *k, 6 b, 2 g*) mellett 9 szájpadláshang szól (3 *j, és 6 ái, tehát akusztikus j*). Ez csaknem a fele az összes mássalhangzónak. A mássalhangzó-torlódások erősítik ezt a hangzást. Sajátos ellenhatást keltenek a nazálisok (8 *n, ebből egy hosszú és 3 m*). Elöl zengésük kiváló kontrasztot képez a sok hátulról áradó hangzóval szemben. Emelkedett hangot, lelkesültséget jeleznek a páros sorok végi felkiáltójelek. Ritka írásjel ez Weöres költészetében – ezért is izgalmas, hogy egy strófán belül mindjárt kettőt is használ.

Ugyancsak nyelvutánzó halandzsa, hangvers a *Barbár dal* (1944). Egy képzeletbeli nép törzsi dala szólal meg nem létező nyelven, majd rögtön utána a magyar fordítása. Hasonló típusú vers az *Arany kék forgó* (1946) is.

Az értelmetlen versek keletkezésének körülményeiről beszámolt Weöres barátainak is: levélben írta le Fülep Lajosnak 1947-ben¹⁹, miként rögtönzött először néhány sornyi értelem nélküli szöveget, majd hogyan kezdte el az értelmetlen szavakat ízeletetni. Fogalmakat társított a kifejezésekhez. Ha minden szó kapott már egy csomó értelmet, akkor elkezdte megfejteti, „lefordítani” a szöveget. Egy-egy ilyen versnek több fordítása is létrejöhetett. Ezután következett a nyers szövegek megformálása.²⁰ A verseskötetekben csak az eredményt, a magyar szövegű anyagot közölte Weöres.

¹⁹ Ld. *Egybegyűjtött levelek II.* i.m. 457-459.

²⁰ Így keletkezett a *Mennybemenetel, Mennyekezői kar, Áldozati táblák, a Sorsangyalok* (A csillagok).

A 40-es évekhez képest késeinek számát a *Szajkó*:

tanárikari karika
papiripari paripa

karika tanárikara
paripa papiripara

taná rika rika rika
papi rípa rípa rípa

kari kata nári kara
pari papa piri para

tanárikarikarika
papiripariparipa

karikatanárikara
paripapapiripara

Az 1979-ben keletkezett művel kapcsolatban Weöres elmondta, hogy mielőtt papírra vetette volna, már körülbelül 10 éve foglalkoztatták a benne lévő szavak. Jelentésüktől függetlenül, pusztán hangzásukkal hatottak rá. Majd hozzátette: „itt nem a zene, hanem a vers pattogása számít, a hangzásjáték, a szerkezet.”²¹ A palindróma²² lehetőségei izgatták a költőt. Most sem használ írásjeleket, se nagy betűket. A sorok közti eltéréseket, nyomatékolást sok esetben csak az írásképen lehet felfedezni: a hangzás egységei a szóközzel elválasztott írásjegyeknek felelnek meg. A két önálló, szótag szinten palindrom kifejezés a *karika* és a *paripa*. Ezt egészíti ki hasonló hangzású szótagjaival a másik két kifejezés. Négyesoros egységek alkotnak azonos logikai láncot, így három egységet különíthetünk el.

Az első szakasz önmagában is izgalmas: a strófák kezdő illetve válaszoló sorai, egy-egy magánhangzó eltéréssel, egymás palindrómái.

tanárikari karika	karika tanárikara
papiripari paripa	paripa papiripara

A második szakasz 4 x 2 szótagos bontásban ismétli meg a teljes első részt, a harmadik változat pedig teljesen egybefoglalja a nyolc szótagos sorokat.

A vers alapegysége rokon hangzású szótagok szoros egymásutánja, ezt „szajkózsa”²³ a többi strófa. Hangzásstruktúráját átvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy leggyakoribb magán- és mássalhangzóit szinte minden szempontból ellentétes képzési helyeken szólalnak meg. Igazi nyelvtörő. A szótagok pergése, pattogása zajokat kelt.

Weöres értelmetlen vagy összefüggéstelen, gyakran fiktív szavakból álló versei akusztikai játékok. Képzelete, humora olyan nyelvi struktúrát teremtett, amelyben nem a jelentés a fontos, hanem a zene. Szerepet játszott a hangzás kialakításában az ősi nyelvek tanulmányozása, a magyar nyelv anatómiájának, fiziológiájának alapos megismerése. A versek hosszú hetek, hónapok munkafolyamatának eredményei, a zene és költészet közös termékei.

²¹ Nádor Tamás beszélgetése Weöres Sándorral. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 381.

²² A palindrom olyan szórejtvény, melyben a szó akár előlről, akár visszafelé olvasva értelmet ad, továbbá olyan vers vagy mondat, mely visszafelé olvasva is ugyanazt a szöveget adja (ún. rákvers).

²³ A szajkó kiváló hangutánzó képességgel rendelkező énekes madár.

Weöres szerint a gyerekek örömmel hajtogatnak értelmetlen mondókákat. Örülnek a ritmusnak, örülnek a hangzásnak, fogékonyak a nyelvi furcsaságokra, tréfákra. Az értelmetlen versek ereje a hangulatban, szerkezetben, hangzásban rejlik: nem lehet tudni, mit jelent, mégis felemel, átalakít.

IV. Weöres-versek a gyermekkari irodalomban

1. „A legjobban megzenésíthető magyar költő”¹

„Gyermekeink tízezrei nevelődnek csodálatos muzsikájú és pszichológiájú soraidon, s tanulják meg belőlük a költészet nyelvét. Zeneszerzők raját ihletted és ihleted. Már-már szinte «kötelező», hogy aki dalt komponál, Téged ne hagyjon ki szövegírói közül. S ezeket a dalokat – főként a kórusműveket – ugyancsak százak és ezrek éneklék.”² Ezekkel a szavakkal köszöntötte 1963-ban Csorba Győző az 50 éves költőt.

Weöres a költészet inspiráló hatásával kapcsolatban azt vallotta, hogy a költészet anyag, amit a zeneszerzők fel tudnak használni (úgy, mint a kőműves az épület vázát). Az ihlet azonban szerinte máshonnan származik. Arra, hogy az ő verseiből miért zenésítenek meg olyan sokat, két okot látott: az egyik szerinte Kodály presztízse – a zeneszerzők látják, hogy Kodály zenésítéseinél zene és szöveg milyen módon tud együtt járni. A másik oknak a kiélezettebb, erősebb ritmusok, melodikusabb koncepciók más költőkhöz képest gyakoribb használatát tartja. Verseiben dominál a ritmus, a muzikalitás.

Ritmusát a verstanból származtatta: „Ezek kimunkált versek, és egyáltalán nem jönnek spontánul, ahhoz a ritmusuk sokkal bonyolultabb.”³ Hivatkozott a népdalok vizsgálatára, cseremis példákra, de a népzeneanyag más, a négysorosságtól elszakadó énekeit (siratóénekek, gyermekjátékok, regösénekek) is szívesen tanulmányozta.

Weöres zenét teremtett a hangzók tudatos megválasztásával. A magát antimuzikálisnak valló költő mestere volt a hangoknak. Költészetében nagy számmal találunk olyan verseket, ahol a szavak fogalmi jelentése háttérbe szorul, a magánhangzók és a mássalhangzók dallama válik a tartalom kifejezőjévé. Ezeknek a verseknek hangzási, dinamikai és strukturális jelentése van.

Mindabban, hogy Weöres különös érzékenysége a hangzók, a hangzás területén kifejlődhetett, szerepet játszott az is, hogy gyakran dolgozott együtt zeneszerzőkkel. A készülő szövegek hangzásbeli sajátosságait megtervezték, megbeszélték: előfordult, hogy a zeneszerző kimondottan rövid hangzóból álló, gyors éneklésre alkalmas vagy lassúbb ritmusú, lágyabb hangú szöveget kért.

Nem véletlen azonban, hogy minden nehézség nélkül sikerült megfelelnie mások és saját elvárásainak. Széles körű érdeklődése segítette ebben és azok a megfigyelések, melyeket tanulmányai során tett: vizsgálta a művek hangzóit, struktúráját. Csak ez foglalkoztatta – saját bevallása szerint magát a verset nem szerette soha. A vers anyaga érdekelte: ez egyfajta viaskodást jelentett számára a költészet technikai elemeivel.

Ennek köszönhetően „mindent meg tudott fogalmazni, mindent fülön tudott csípni fölényesen biztos kézzel. [...] Weöres egyáltalán nem ösztönös zseni volt – amit tétova sandasággal terjesztettek róla. Tudatos és mindent tudó zseni volt.”⁴

Weöres Sándor költeményei Kodály két nagy vegyeskari műve (Öregek, 1933 és Norvég lányok, 1940) után a zeneszerzők látókörébe kerültek. A versmegzenésítések kapcsán a kortársak közül Bárdos Lajos, Farkas Ferenc, Maros Rudolf, Takács Jenő, a fiatalabbak közül Petrovics Emil, Szokolay Sándor, Bozay Attila, Dobos Kálmán nevét emelte ki több ízben is a költő.

A Weöres-versekre készült kompozíciók számát egyelőre csak megbecsülni tudjuk. Több százra tehető a kórusművek száma, jelentékeny mennyiséget tesznek ki a nagyobb szabású

¹ Csorba Győző: Levél Weöres Sándorhoz. *Jelenkor*, 1963/9. In: *Magyar Orpheus* i.m. 340-341.

² Uo.

³ Természeti ritmusok és a vers. Molnár Dániel rádióbeszélgetése Weöres Sándorral. In: *Egyedül mindenkivel* i.m. 371.

⁴ Czukás István, i.m. 144-146.

művek (operák, oratóriumok, kantáták) és a dalok, valamint a könnyűzenei, slágerjellegű feldolgozások.

2. Gyermekkari Weöres-megzenésítések

Jelen munka keretei között csak a gyermekkara írt művek összerendezésére vállalkoztam.

Bizonyára vannak olyan kották, amelyek nem kerültek be a Zeneakadémia Központi Könyvtárába, a BMC (Budapest Music Center) Kottabankjába vagy nem jelentek meg az Editio Musica kiadásában. Azok a művek, amelyek nem voltak hozzáférhetőek vagy személyes kapcsolatok hiányában nem jutottak el hozzám, kimaradtak a feldolgozásból.

Nem tettem bele a jegyzékbe azokat a kórusműveket, amelyekben bár „klasszikus” gyermekversekre épültek, szerzőjük mégis nőikari darabnak jelölte meg őket, illetve azokat sem, amelyek egyneműkari művek, de nehézségi szintjük nagymértékben meghaladja a gyermekkarokét. Felsorakoztattam azonban a listában olyan darabok, amelyek a szerző meghagyása szerint gyermekkarra íródtak, de nehézségük miatt nagyobb részben leány- vagy nőikarok vállalkoznak megszólaltatásukra.

Ennek alapján 58 zeneszerző 150 műve, ciklusa került a jegyzékbe.

A 150-ből 56 ciklus, 94 önálló mű. A ciklusok tételszáma meglehetősen változó: a legnagyobb 21 tételes (Horváth Barnabás: 21 gyermekkar), ezt a 15 részes Beischer-Matyó-ciklus (Az ének árnya), majd a 11-12 tételes sorozatok (Lendvai: 11 kétszólamú gyermekkar, Loránd: Jön a tavasz, Vass: Az esztendő) követik. Gyakoriak az 5-6 részes, 3 tételes ciklusok és a tételpárosok is.

A fenti szám tételekben kifejezve több mint kétszeres mennyiséget mutat: 359 tételben írható fel. A művek áttanulmányozása során 164 különféle Weöres-verset regisztráltam. A verseknél megjelöltem a gyermekverskötetben való előfordulást. Felnőtt kötetekre csak ezek hiányában tettem utalást. Ahol semmiféle hivatkozást nem jeleztem, a fellelhetőség számomra ismeretlen maradt.

A címek és sorozatok megnevezése az EIÖB kiadása alapján készült, a forrás és oldalszámok is erre a kiadványra utalnak.

I. táblázat A gyermekkari művekben fellelt Weöres-versek forrása (Melléklet)

A I/A. táblázat ugyanezeket a verseket rendezi sorba származási helyük szerint. Világosan kirajzolódik, hogy a 164 megzenésített versből a legtöbb, szám szerint 74 a *Magyar etűdökből* származik. Második helyen a *Rongyszőnyeg I.* sorozat áll 28 verssel, majd ezt a II. és III. ciklus követi 8-8 verssel.

Az eredmény nem meglepő. Mivel a *Magyar etűdök* sorozat keletkezési hátterében tapasztalható a legtöbb zenei hatás, többségükben ezek a versek készültek Kodály megbízásából, nem véletlen, hogy ritmikájuk, hangzásuk és témájuk alapján ezek voltak a legalkalmasabbak arra, hogy gyermekkari műként megelevenedjenek.

I/A. táblázat A gyermekkari művekben fellelt Weöres-versek származási hely szerinti sorrendben (Melléklet)

A következő táblázat azt mutatja meg, hogy a 164 versből hányféle feldolgozás született, a zeneszerzők melyik műjükben dolgozták fel a verset, vagy annak részletét. A kimutatás használata során azt is figyelembe kell venni, hogy egy tételben/műben gyakran 2-3 vers, vagy versrészlet is szerepel (leggyakrabban trió- vagy rondó szerűen).

A legtöbbet megzenésített versek – hangsúlyozom, csak gyermekkarra! – az *Ó, ha cinke volnék...* 11, a *Juli néni, Kati néni...* és a *Tekereg a szél...* 10 tételben szerepelnek. A *Csipp-csepp...* kilencszer, a *Fut, robog a kicsi kocs...* és a *Harap utca három alatt* nyolcszor, a *Kék a hajnal, kék...*, *Suttog a fenyves...* hétszer, az *Árnyak sora ül a réten...*, *Brekekex...*, *Hoztam neked kaskát...*, *Reggel*

süt a pék... , Sándor napján megszakad a tél... , Sej-baj, folyóba... hatszor, további öt vers ötször, 14 vers négyszer szerepel a jegyzékben. A 164 megzenésített versből tehát 33 legalább négyféle feldolgozásban szerepel. A négy- illetve ennél többször megzenésített verseket dőlt betűvel emeltem ki.

II. táblázat Weöres-versek a gyermekkarokban (Melléklet)

A III. táblázatban a zeneszerzőket és műveiket rendeztem betűrendbe. Ebből leolvasható, hogy milyen ciklusok és művek születtek egy adott szerző tollából, s hogy a tétel melyik költeményt vagy költeményeket tartalmazza. Nagyon gyakori, hogy a zeneszerzők megváltoztatták az amúgy sem következetes költői címadást, ezért tartottam szükségesnek már a II. táblázatban is több oldalról megerősíteni a beazonosíthatóságot (kórusmű címe, vers régi/kötetbeni és új címe, kezdősora).

Kórusvezetők figyelmébe ajánlom: amikor kézbe veszik egy Weöres-versre komponált kórusmű kottáját, szánjanak időt a versszöveg és cím, esetleg a kötetbeni megtalálhatóság átvizsgálására, ugyanis előfordul, hogy címtérések mellett szövegbeli eltéréseket is találnak. Ez olykor sajtóhiba, máskor egy változat, vagy szerzői szabadság következménye.

A táblázatban feltüntetett címek általában a szerzők, a kiadott kották írásmódját követik, ezért eltérhetnek a mai helyesírástól.

III. táblázat Weöres-versek szerzők és művek szerinti jegyzéke (Melléklet)

A III. táblázatból leolvasható, hogy a legtöbb gyermekkari művet Karai József komponálta Weöres verseire. 34 tételben 40 verset dolgozott fel. Loránd István követi őt 20 tétel/22 verssel, majd Kocsár Miklós 25 tételben felhasznált 20 különféle költeménnyel.

A jegyzékben nem tüntettem fel a művek fellelhetőségét, mindössze néhány kórusfüzet nevét jeleztem apró betűkkel (Kicsinyek kórusa, 35 könnyű kétszólamú egyneműkar, Bicinia Hungarica).

A művek felépítését vizsgálva azt mondhatjuk, hogy $1/3 - 1/3$ arányban két és háromszólamú anyagokról van szó. Nagyjából azonos mennyiséget tesz ki a négyszólamú és az osztott szólamokkal megírt darabok száma, s hasonló nagyságrendű az egyszólamú kompozíciók aránya. Mindezek a kánonokkal együtt alkotják a harmadik harmadot.

A táblázatokban szereplő 359 tétel közül számosnak van hangszerkísérete. Ez főként zongorakíséretet jelent, emellett még a kamaraegyüttes és a fuvola/furulya-zongora összetétel jellemző. Csak egyetlen esetben találtam testhangszerekkel kísért művet. Gyerekekről lévén szó, kicsit keveslem ezt a számot, ugyanis az egyetlen hangszer, ami kéznél van és mozgásra ösztönöz, az a testhangszer. Ilyen ritmikus daraboknál pedig szinte magától kínálkozik a mozgás lehetősége is. A magyar kórusmuzsika a XX. században eléggé konvencionálisan, klasszikus keretek között és „fegyelmezett” színpadi képben gondolkodott. Talán a XXI. század változtatni tud majd ezeken az arányokon.

A darabok keletkezési idejét áttekintve sajnos nem kaptam értékelhető eredményt. Nagyon sok műnél csak a kiadás dátumából lehetett következtetni a keletkezés időszakára. A kéziratok kották esetében, ha a szerző nem tüntetett fel időpontot, még ez a viszonyítás is ellehetetlenült. Ezért csak általánosságban tudok néhány észrevételt tenni.

Azok a szerzők, akik az 50-es években végezték zeneszerzői tanulmányaikat (Decsényi János, Dobos Kálmán, Kocsár Miklós, Láng István, Loránd István, Lendvay Kamilló, Papp Lajos, Vass Lajos stb.) főként a 60-as, 70-es években jelentek meg műveikkel. Ez szinte természetes következménye volt az európai zene kitarulását jelentő fordulatnak, az új témakeresésnek, a kórusmozgalom igényének. Weöres versei az 50-es évek második felében kaptak újra publicitást. Nagy élményt jelentett a fiatal zeneszerzőknek megismerni ezeket a verseket.

„Szinte kíváncsoztak a dallamok után, csak le kellett írni, de Farkas tanár úr⁵ is példát és kedvet csinált hozzájuk a „Gyümölcskosár”-ral.”⁶

A második nagyobb periódus a 90-es és az azt követő évek terméséhez köthető. Itt főleg a fiatalabb generáció (Beischer-Matyó Tamás, Hollós Máté, Horváth Barnabás, Tóth Péter) képviseltette magát, de megjelentek újabb művekkel, vagy a régiek átdolgozásával Karai József, Vántus István, Kocsár Miklós is.

A kórusművek többsége alkalmi darab, valamilyen megrendelésre, pályázatra készült, gyakran határidőre.

A jegyzékben szereplő műveknek legalább 98%-a ma is színpadképes. Ez alatt azt értem, hogy szövege miatt nem kell őket a fiókba tenni, ma is éppoly énekelhetőek, mint keletkezésük pillanatában. Ez persze Weöres beállítottságának, tehetségének és a célzatosan készült számos versnek is köszönhető. Hogy ebből a néhány száz tételből hány jut el a gyerekekhez, hányan éneklük ma is, sajnos nem megállapítható. Ennek ellenére biztonsággal állíthatom, hogy ma a gyermekek közül fele annyian sem énekelhetik (de azt hiszem nem is hallhatják) őket, mint ezelőtt 20-30 évvel. Nem azért mert a művek zenei színvonala nem időálló, nem azért mert a művek témája meghaladta korát – az ok az énekesek számában és képzettségében keresendő. Sok esetben a gyerekekhez el sem jutnak a művek, nem tudják, hogy mire *nincs* és nem is lehet igényük. Az oktatási struktúra változásai mostanára lehetővé tették, hogy hazánkban kiváltság lett az éneklés – az énekkari tevékenység csak szűk gyerekcsoportok számára adatik meg. A sok kiváló kórusmű nagy százaléka parlagon hever, hazai énekesink közül csak kevesen képesek a megszólaltatásukra.

Ezért aztán annak eldöntése, hogy a művek megfelelnek-e a gyermekkorosztály képességeinek, mára már meglehetősen nehézségekbe ütközik. Amíg 20 évvel ezelőtt azt mondtam volna, hogy általában *igen* (csak néhány nehezebb mű színesíti a palettát), most azt válaszolnám, hogy általában nem. Azoknak a gyerekeknek – és ők vannak többségben –, akik nem ének-zene tagozatos osztályokban tanulnak, ezek a művek kevés kivétellel megközelíthetetlenek. Csak az egyszólamú és a könnyű kétszólamú daraboknak van esélyük a megszólalásra. Még egyszer hangsúlyozom, ez nem a művek és nem szerzőik hibája.

Mint tudjuk, Weöres nagyra értékelte a zenét. Számos zeneszerzővel volt közvetlen munkakapcsolatban, barátságban. Zenei ízlésének gyökerei a szülői házból származtak. Így fogalmazta meg a muzsika értékét fiatalkori bölcsességeiben, a *Forgácsokban*:⁷

„A nagy zeneszerző olyan, mint a keleti szőnyegszövő: sűrű, súlyos, drága hangszőnyegek kerülnek ki műhelyéből, amik idővel veszítenek a fényükből, de egyre értékesebbek lesznek. A sláger-komponista olcsó, jó és szükséges ruhákat gyárt, amik aztán elszakadoznak és újak készülnek helyettük.”

Weöres gondolatai figyelemre méltóak és talán aktuálisabbak, mint valaha.

3. Mikor jó énekelni egy művet?

A kérdésre úgy válaszolhatunk a legegyszerűbben: ha jó a prozódia, ha jó a szöveg és dallam egyensúlya. A megoldás azonban ennél összetettebb. Ahhoz, hogy egy szöveg és melódia helyesen illeszkedjen, nem elég csupán a zenei tényezőket optimalizálni. Természetes, hogy akkor jó az összehatás, ha a zene harmonizál a szöveg ritmusával, hangsúlyrendjével, ha a melódia a hangtípusnak megfelelő ambitust jár be, a dallamhangok kiválasztása, regisztere, továbbvezetése, alterálása stb. erősíteni képes a szöveg tartalmi-zenei elemeit.

⁵ Farkas Ferenc (1905-2000) számos zeneszerző mestere volt a Zeneakadémián. Szoros kapcsolatot ápolt a kortárs költőkkel (Szabó Lőrincsel Tamási Áronnal, Jékely Zoltánnal, Füst Milánnal, Weöres Sándorral).

⁶ Idézet Kocsár Miklós a szerzőhöz írt magánleveléből.

⁷ A *Forgácsok* a *Színárvány* című irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat 1932. évi 7-8. számában jelentek meg.

A jó illeszkedés velejárója a találó felépítés az apparátus, szólamszám tekintetében, valamint a szerkesztésmód, az egybehangzás, a formai struktúra terén. A karakter szempontjából fontos tényező a tonalitás kérdése (hangnemhez rendelés vagy nem rendelés), a dinamikai szintek, az előadásmódra utaló jelzések megválasztása.

Bármennyire is anyagszerűen illeszkedik a zenei felépítmény a szöveghez, a szöveg struktúrájához, tartalmához, ritmusához, még nem biztos, hogy jól esik azt énekelni.

Meggyőződésem szerint bármilyen neves kompozícióról legyen is szó, ha a szöveg nem engedelmeskedik, semmilyen prozódiai trükk nem képes azt jól befogadhatóvá tenni. Még ha jelen vannak is a szöveget erősítő zenei kifejezőeszközök, és elismeréssel szólunk a zeneszerző találékonyságáról, tudatos alkotásmódjáról, akkor sem biztos, hogy a mű a kívánt hatást fogja kifejteni és beteljesíti célját.

A probléma alapvető okát a szöveg jól hangzósságában látom. Csak akkor fog megszólalni teljes értékűen egy mű, ha a szöveg segíti az énekeseket. Röviden mondva: énekelhető. Nem elég a magasztos téma, mély tartalom – önmagában még a kiváló ritmus is kevés. A jól énekelhetőség a hangzóválasztás anyagszerűségén is múlik.

A mássalhangzók rezonanciális elhelyezkedése hatással van a rá következő magánhangzó megszólalására. Minden mássalhangzó más irányú hatást gyakorol az őt követő magánhangzóra, például a *bimbó* és *kincs* szavakban az *i* magánhangzó különböző helyeken szólal meg. A „*bim*” szótag *i*-je előrébb zeng, mint a *k* utáni *i*. Az ok a *k* képzési helyének „hátrébbfevése”, illetve a *b* elől zengése. Ezáltal tehát az *i* kétféle rezonanciát kap. Tudni kell, hogy mely hangzók segítik, és melyek nehezítik az előadókat, az énekesek munkáját.

Vannak hangzók, melyek kiválóan alkalmasak az énekhang megfelelő pozícióban való megszólaltatására és ezzel együtt kevés energiaráfordítást igényelnek. Ezek azok a hangzók, amelyeket a csecsemők is először szólaltatnak meg: *p*, *b*, *m*, vagyis az ajakhangzók. Hangindításra kiválóan alkalmasak a *v* és *f* hangzók, hangoztatni előnyösebb még a *d*, *t*, *n*, *r*, *l*, és *j*. Az *sx* – *z* páros leginkább színt kölcsönöz a szövegnek. A többi mássalhangzó képzési helyénél fogva előnytelenebb az énekeseknek, nem segíti a hang elől zengését.

A magánhangzók közül a palatális hangzók a legkedvezőbbek, viszont az *a*, *á* hangzóknak nagy a hangzóssági foka. A magánhangzók optimális összekapcsolódása illetve sorrendje leginkább képzési helyükből adódik. Akkor könnyű megszólaltatni egymás után következő magánhangzókat, ha például azonos a nyelvtámasztásuk (*ü* – *i*, *ő* – *é*, *a* – *e*), vagy az ajaknyitás-ajakzárás fokozatát betartják (*a* – *á*, *i* – *é*, *ú* – *ő*). Nehezebb a visszaadásuk, ha képzésükben távol eső magánhangzók állnak egymás mellett (*ú* – *á*, *i* – *á*).

Az azonos tónusban, egyenletes hangzóssági szinten való megszólalás feltétele tehát a hasonló helyen képzett és formált hangzók túlsúlya. Ezért van az énekelhetőség szempontjából kiemelkedő jelentősége annak, ha a költeményekben bizonyos hangzók a szokottnál nagyobb gyakorisággal fordulnak elő.

Szövegválasztásnál, a jól előadhatóságot, élményszerű éneklést szem előtt tartva, a fenti szempontokat is érdemes mérlegelnie a zeneszerzőknek.

4. Válogatás a Weöres-versekre készült gyermekkari anyagból

Az alábbiakban néhány gyermekkari darabot fogok megvizsgálni, egymással összehasonlítani. Minden esetben a versből fogok kiindulni, majd a mű alkotójától függően számba veszem a felépítését, szerkezetét, ritmikai rendszerét, dallami, zenei jellemzőit, az anyagszerűség mértékét. Választ keresek arra, hogy a zeneszerzők milyen elemeket emelnek ki a versekből, hogyan tartják meg, vagy módosítják azokat, mik azok a megoldások, melyekkel a szöveget alkalmassá teszik egy magasabb dimenzióban való megszólaltatásra és mitől jelent élményt az előadás.

A 359 tételből nehéz volt a választás. Szempontnak tekintettem, hogy ne a zeneszerzők oldaláról közelítsek, el kívántam kerülni a szubjektív szelektálás látszatát (ezért nem is

véleményezem esztétikai értékük szerint a bemutatott darabokat – előadásra való kiválasztásukat a kórusvezetők ízlésére bízom). A versekből indultam ki: megvizsgáltam, hogy melyek a leggyakrabban megzenésített költemények, melyek a ritkaságok, melyek érdekesek akusztikai szempontból. Figyelembe vettem a versek keletkezési, megjelenési körülményeit: melyek készültek, vagy készülhettek Kodály-dallamra, melyek a gyermekverskötetben legtöbbször előforduló versek, melyeket írta Weöres eredendően felnőtt versnek. Feltűnt, hogy egy-egy vers néhány zeneszerzőnél többszörös feldolgozásban is fellelhető, illetve érdekesnek ígérkezett néhány különleges „hangszerelésű” darab is. Mindezek alapján a következő versekre esett a választásom:

- *Juli néni, Kati néni...* – egyike a legtöbbször megzenésített verseknek. Megtalálható Bogár István, Decsényi János, Horváth Barnabás, Illésy Miklós, Károlyi Pál, Kistétényi Melinda, Kocsár Miklós, Ligeti György, Szabó Csaba, Tarnóczy László feldolgozásában.
- *Csipp, csepp...* – Kodály-dallamra készült vers, erős akusztikai hatású. Kilencen dolgozták fel: Beischer-Matyó Tamás, Horváth Barnabás, Loránd István, Maróti Emese, Mohay Miklós, Szokolay Sándor, Tarnóczy László, Vántus István, Várnai Ferenc.
- *Békák* (Brekekex) – szintén Kodály-dallamra készült erős akusztikai hatású vers, azok közé tartozik, melyek a *Bóbita* ellenpólusában, a *Zimzizim* kötetben kaptak helyet. Hat tétel született öt szerző – Bogár István, Decsényi János, Karai József, Kocsár Miklós, Vass Lajos – megzenésítésében.
- *Szán megy el az ablakod alatt* – erős akusztikai hatással bíró korai Weöres-vers. Eredendően nem gyermekvers. Öt zeneszerzőnél találtam rá: Csenki Imrénél, Károlyi Pálnál, Tarnóczy Lászlónál, Terényi Edénél és Tillai Aurélnál.

A kottaképeket, zenei elemzéseket a Bessenyei Könyvkiadónál 2010-ben megjelent változat tartalmazza.

A teljes, mintegy 55 oldallal bővebb írás megrendelhető:

Bessenyei Könyvkiadó
Szárász Zoltán kiadóvezető
4400 Nyíregyháza, Sóstói út 31/b
Tel.: 06-42-599 400/2250
E-mail: szarasz@nyf.hu

Zenei reinkarnáció

Weöres Sándor költészetének ismerői úgy tartják, hogy aki az életmű értékelésére vállalkozik, az szinte a lehetetlent kísérli meg. A versek egyaránt nehéz feladat elé állítják az olvasókat, irodalomtörténészeket, kritikusokat és műelemzőket. Weöres alakja meglehetősen kiismerhetetlen, személye körül sok a homály. Egyszerre lehet őt érzékinek, ugyanakkor személytelennek nevezni. Képes az érzelmeket eltávolítani versei felszínéről, fel tud idézni a nyelv elemeivel bármilyen látványt és a hozzá tartozó akusztikai kísérőjelenséget. A képi-zenei absztrakció mestere. Verseinek lényege a hangzás.

A természet zajai, környezete hangjai már gyermekkorában megérintették. Édesanyja megajándékozta a zenei hangok élményével. Mindvégig érdekelte a vers anyaga, a költészet technikai elemeit koronként, stílusonként tanulmányozta. Tudatos költő volt. Verseinek fontos vonása a forma, a ritmus, a játék: játék a szavakkal, játék a hangokkal.

Weöres Sándor a XX. századi magyar gyermekköltészet meghatározó alakja volt. Jelen írás keretei között arra próbáltam fényt deríteni, hogy az az ember, akinek nem volt gyermekora, nem volt testvére és gyermeke, hogyan vált a gyermekek költőjévé. Milyen okok vezették „gyermekversek” írására, egyáltalán: írt-e szándékosan gyermekverset. Azok a költemények, melyeket gyermekversköteteteiből ismerünk, hogyan váltak, hogyan válhattak alkalmassá a gyermekkori irodalomban betöltött szerepre.

Az összegyűjtött Weöres-versekre komponált gyermekkori műveket különféle szempontok alapján rendszereztem. Azt próbáltam megvizsgálni, hogy a zeneszerzők a versek mely rétegeit emelték át kórusműveikbe, milyen módon gazdagították azt tovább, és hogyan tették élményszerűvé a megszólaltatást.

Megállapításaimat a következő módon foglalhatom össze:

Az új magyar verstípus születésének indulásánál meghatározó szerepe volt Kodály Zoltánnak, aki biciniumai, énekgyakorlatai megszövegesítéséhez megfogalmazta zenepedagógiája elvárásait. Magyar, a népi gyermekdalok és mondókák hagyományaiból táplálkozó, a gyermekek élményvilágához közel álló szövegeket kért. Weöres első próbálkozásai nagy lelkesedésbe váltottak át, sorban keletkeztek a ritmuspróbák, játékversek.

Ifjúsági könyv-tervekkel először 1944-ben foglalkozott. Bár Trencsényi-Waldapfelhez intézett levelében⁸ rendkívül szakszerűen írta le a jó gyermekvers kritériumait, mégsem valószínű, hogy valóban szándékosan gyermekversnek írt költeményekről beszélt. A szóban forgó versek ismeretében feltételezhető, hogy Weöres csupán a kínálókozó lehetőségnek akart megfelelni és a nyelvezete, ritmikája, témája alapján rendelkezésre álló szövegeinek keresett alkalmas megjelenési formát. Útkeresése azonban néhány év múlva megélhetési kérdéssé vált. Az 50-es években, amikor költőként nem szerepelhetett a nyilvánosság előtt, csak két út maradt számára: a gyermeki irodalom és a műfordítás. Az újabb szövegírói megbízások elegendő mennyiségű gyermekdalszöveget eredményeztek, korábbi felnőtt verseit pedig kicsit átalakítva képes volt önálló gyermekverskötetet megjelentetni (Az 1946-os *Gyümölcskosár* után, 1956-ban látott napvilágot a *Bóbita*). Az új hang, a magas esztétikai érték, páratlan ritmika általános sikert eredményezett. A kor, a közvélemény talán be is szűkítette a gyermekversíró szerepbe, amit Weöres sokszor nehezen viselt. Nyilatkozataiban a gyerekekkel való kapcsolatairól tagadóan beszélt, gyakran volt elutasító, negatívan reagáló.

A későbbi gyermekverseskötetek főként az előzőek átdolgozásai, kiegészítései. A versek keletkezési évéből jól nyomon követhető, hogy a két nagy dalszövegalkotói periódus termésén kívül kevés más anyag került a kötetekbe. Az is jelzés értékű információ a „gyermekek költőjétől”, hogy idősebb korában már nem írt kis olvasóinak.

⁸ Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek II.* Pesti Szalon – Marfa mediterrán, Bp., 1998: 417-418.

A gyermekeknek ajánlott versei minden szempontból magas esztétikai értéket képviselnek: ritmusuk, kivételes akusztikus hatásuk miatt hamar a zeneszerzők látókörébe kerültek.

Nagy mennyiségű gyermekkori anyagot gyűjtöttem össze, amelyből egy csokornyit részletesebben elemeztem. Belőlük is egyértelműen megállapítható volt, hogy a zeneszerzők nagy százalékban megtartották az eredeti versritmust, sőt az ütembeosztását is. A legnépszerűbbnek a hangutánzó, hangulatkeltő kifejezéseket tartalmazó versek bizonyultak. Ezekben mód nyílt a hangutánzás zenei eszközökkel történő megerősítésére, a szójátékokra, ismétlésekre, dinamikai játékokra, aleatórikus megoldásokra. A karakterek megformálásában, a hangszínek meghatározásában szerepet kaptak a hangszerkíséretetek is. A legegyszerűbb strófikusságtól a bonyolult matematikai arányokon alapuló formákig bámulatos színgazdagság jellemzi a kórusműveket.

A legizgalmasabb számomra az volt, amikor végigkövettem, hogy miként alakultak át Kodály egyszerű, néhány ütemes dallamai a Weöres-szövegek közvetítésével többszólamú, gazdag zenei matériává. A ritmus, mint ősi erő, hogyan öltött testet Weöres muzsikájában és hogyan teljesedett ki a zeneszerzők fantáziájában. Bár a költő a dallami mozgást, motivikus építkezést is figyelembe vette versei témaválasztásánál, a kodályi gondolat mégis szinte kizárólag ritmikai vonatkozásban reinkarnálódott.

Bibliográfia

Primer irodalom

- Weöres Sándor. *Egybegyűjtött írások I. II. III.* Budapest: Magvető, 1986.
- Weöres Sándor. *Egybegyűjtött írások I. II. III.* Budapest: Argumentum, 2003.
- Weöres Sándor. *Egybegyűjtött levelek I.II.* Szerk. Bata Imre és Nemeskéri Erika. Budapest: Pesti Szalon – Marfa Mediterrán, 1998.
- Weöres Sándor. *Gyümölcskosár.* Budapest: Singer és Wolfner, 1946.
- Weöres Sándor. *Bóbita.* Budapest: Móra, 1955. 1991.
- Weöres Sándor. *Tarka forgó.* Budapest: Magvető, 1958.
- Weöres Sándor. *Zimzizim.* Budapest: Móra, 1969.
- Weöres Sándor. *Ha a világ rigó lenne.* Budapest: Móra, 1973.
- Weöres Sándor. *Télország.* Budapest: Móra, 1972.
- Weöres Sándor. *Vásár.* Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1984.
- Weöres Sándor. *Áthallások.* Budapest: Szépirodalmi, 1976.
- Weöres Sándor. *Kútbanező.* Budapest: Magvető, 1987.
- Weöres Sándor. *A sebzett föld éneke.* Budapest: Magvető, 1989.
- Weöres Sándor. *Versek a hagyatékból.* Szerk. Steinert Ágota. Budapest: Weöres Sándor örököse – Saxum, 1999.
- Szigethy Gábor (szerk.). *Weöres Sándor titkai – Károlyi Amy és Weöres Sándor kéziratosa verseskönyve 1947-1948.* Budapest: Cserépfalvi: 1993.

Szekunder irodalom

- A. Molnár Ildikó. *Weöres Sándor költői nyelvének hangtanából.* Budapest: ELTE, 1977.
- Alföldy Jenő. „Doktor Senky, a világteremtő: Weöres Sándorról”. *Tiszatáj* 48/3 (1994. márc.): A Tiszatáj diák-melléklete
- Balogh Kinga. *A véges és végtelen egymásba fonódása.* Szeged: Bába, 2002.
- Bárdos Lajos. *Karvezetés II. Zenei prozódia.* Budapest: Tankönyvkiadó, 1976.
- Bata Imre. *Weöres Sándor közelében.* Budapest: Magvető, 1979.
- Bognár Tas. *A magyar gyermekvers.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.
- Bónis Ferenc (szerk.). *Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korunkról.* Magyar Zenetörténeti Tanulmányok. Budapest: Püski, 2001.
- Bónis Ferenc (szerk.). *Így láttuk Kodályt.* Budapest: Zeneműkiadó, 1982.
- Cs. Nagy István: Weöres Bóbitája. *Életünk* 1965/1: 70-73.
- Cs. Nagy István: Weöres a Bóbita után. *Életünk* 1972/3: 283-285.
- Cs. Nagy István: Weöres válogatott gyermekversei. *Életünk* 1974/3: 284-287.
- Csukás István. „A magyar nyelv zsenije: Weöres Sándor”. *Európai Utas* 5/1 (1994): 64-66.
- Csukás István. *Költők ébkoppon.* Összegyűjtött prózai írások. Budapest: Osiris, 1996.
- Dobszay Ambrus. „Gondolatok a gyermekversek megközelítéséről”. *Új Forrás* 2004/2.
- Dobszay Ambrus. „Weöres Sándor Buba éneke című (Rongyszőnyeg 19.) versének elemzése”. *Magyartanítás* 41/4 (2000. szept.-okt.): 24-30.
- Domokos Mátyás (szerk.). *Egyedül mindenkivel.* Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai. Budapest: Szépirodalmi, 1993.
- Domokos Mátyás (szerk.). *Magyar Orpheus.* Weöres Sándor emlékezetére. Budapest: Szépirodalmi, 1990.
- Domokos Mátyás. „Morzsák Weöres Sándor íróasztaláról”. *Holmi* 6/9 (1994. szept.): 1283-1290.
- Domokos Mátyás. *A porlepte énekes Weöres Sándorról.* Budapest: Nap Kiadó, 2002.
- Domokos Mátyás. *Öröklét.* In memoriam Weöres Sándor. Budapest: Nap Kiadó, 2003.
- Domokos Mátyás. *Ugyanarról másképpen.* Esszék, kritikák. Budapest: Szépirodalmi, 1977.

- Dr. Czeizel Endre. *Aki költő akar lenni, pokolra kell annak menni? Magyar költő-géniuszok testi és lelki betegségei.* Budapest: 2001.
- Dr. Joób Árpád. *A magyar népzene rendszere és szelleme Kodály Zoltán 333 olvasógyakorlatában.* Kecskemét: Kodály Intézet, 1996.
- Elek László. *Gyermekversek elemzése.* Óvónők modern kiskönyvtára 4. Szarvas, 1972.
- F. Kovács Ferenc. *Mondóka, gyermekvers, esztétikum.* Budapest: Tankönyvkiadó, 1986.
- Farkas Ferenc. „Elmúlt idők Weöres Sándorral” *Ljukasóra* 2/9 (1993. szeptember): 10-11.
- Fenyő D. György (szerk.). *Nézőpontok, motívumok.* Irodalmi témakörök. Budapest: Krónika Nova Kiadó, 2001.
- Ferencziné Ács Ildikó. *Hangképzés az iskolában.* Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó, 1997.
- Fónagy Iván. *A költői nyelvről.* Budapest: Corvina
- Forrai Katalin. *Ének az óvodában.* Budapest: Editio Musica Budapest, 1993.
- G. István László. „A vers élettana 1. 3. 4.”. *Liget* 13/4 (2000. ápr.):55-63.; 13/6 (2000. jún.): 54-60.; 13/7 (2000. júl.): 58-65.
- Ittész Mihály. „Egy „antimuzikális” költő, avagy Weöres Sándor a zeneszerzők szövegírója”. *Forrás* 2003/6.
- Kabdebó Lóránt. *Verseik között.* Tanulmányok, kritikák. Budapest: Magvető, 1980.
- Károlyi Amy. *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben.* Budapest: Magvető, 1984.
- Károlyi Amy: *Látkép visszafelé.* Budapest: Orpheusz Kiadó Kft. 2000.
- Kecskés András. „Sármányfuvola, báránycitera: Weöres Sándor ütemmérő verstípusa”. *Életünk* 40/4 (2002): 341-351.
- Kenyeres Zoltán. „A ritmus-játék jelentése”. *Műhely* 1983/4: 15-24.
- Kenyeres Zoltán. *A lélek fényűzése.* Budapest: Szépirodalmi, 1983.
- Kenyeres Zoltán. *Gondolkodó irodalom.* Budapest: Szépirodalmi, 1974.
- Kenyeres Zoltán. *Tündérsíp.* Budapest: Szépirodalmi, 1983.
- Kiss Tamás. *Árkádiában élünk.* Budapest: Szépirodalmi, 1975.
- Kodály Zoltán. *Kis emberek dalai.* Budapest: Editio Musica Budapest, 1962.
- Kodály Zoltán. *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers.* Szerk. Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi, 1993.
- Komáromy Sándor. *Költők és művek a XX. század magyar gyermeklírájában.* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2002.
- Kovács Sándor Iván. „Egybegyűjtött Weöres-írások?”. *Élet és irodalom* XLIV/5. (2000. február 4.)
- L. Horváth András. „Weöres-leletek 1-6.”. *Ljukasóra* 5/3 (1996. márc.): 1.; 5/5 (1996. máj.): 1.; 5/7 (1996. júl.): 1.; 5/8 (1996. aug.): 14.; 5/11 (1996. nov.): 14.
- László Gyula. „Weöres – Kodály – Babits”. *Új Írás* XXIII/11 (1983. nov.)
- Lócsei Péter. *Szombathelyi emlékpohár.* Szombathely: Vasi Szemle Szerkesztősége, 2007.
- Magyar Műhely.* Weöres Sándor különszám. Párizs: 1964. 7-8.
- Miklóssy Endre. *Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél.* Magyar gondolkodók a XX. században. Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2001.
- Moldován Domokos. „Magnetofonbeszélgetés Kodály Zoltánról Weöres Sándor és Károlyi Amy költőkkel”. *Forrás* 1972/3: 36-41.
- Nagy L. János. *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében.* Budapest: Akadémiai, 2003.
- Péczely László. *Tartalom és versforma.* Budapest: Akadémiai, 1965.
- Petri György. *A szabadság hagyománya.* A magyar politikai költészet klasszikusai. Budapest: Beszélő, 2001.
- R. dr. Molnár Emma. *Leíró magyar hangtan.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.
- Rácz István. *Emlékeim Weöres Sándorról.* Budapest: Nap Kiadó, 2003.
- Radics Éva. *Takács Jenő élete és munkássága.* Szentgotthárd: VirtuArt Kreatív Stúdió, 2003.
- Schein Gábor. *Weöres Sándor.* Budapest: Elektra Kiadóház, 2001.

- Sipos Balázs. „A megtépett Bóbita: Weöres Sándor esetei a párttal”. In *Száz rejtély a magyar irodalomból*. Szerk. Halmos Ferenc. Budapest: Gesta, 1996: 186-187.
- Sonkoly István: *Weöres Sándor megzenésített versei*. In *Életünk*. Szombathely: 1973/3
- Steinert Ágota. Levél a szerkesztőségnek. *Élet és Irodalom* XLIV/5 (2000. február 4.)
- Szabó Endre. „Magyar Etüdök”. *Életünk* 40/4 (2002) 352-375.
- Szabó Endre. „Weöres Sándor költészetének értelmezési lehetőségei az iskolai oktatás-nevelésben”. *Magyartanítás* 41/4 (2000. szept.-okt.): 14-23.
- Szepes Erika – Szerdahelyi István. *Verstan*. Budapest: Gondolat, 1981.
- Szikoráné Dr. Kovács Eszter. „A nyelvtani eszközök szerepe, információértéke Weöres Sándor gyermekverseiben”. *Módszertani Közlemények* 1989/2: 92-97.
- Szikoráné Dr. Kovács Eszter. „A szövegjelentés vizsgálata Weöres Sándor A tündér című költeményében”. *Módszertani Közlemények* 1990/5: 292-294.
- Szikoráné Kovács Eszter. *Szöveg szempontú verselemzések*. Budapest: Okker Oktatási Iroda
- Szikoráné Kovács Eszter. *Verselemzések szövegtani keretben*. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó, 1998.
- Szuromi Lajos. *A szimultán verselés*. Budapest: Akadémiai, 1990.
- Tamás Attila. *Irodalom és emberi teljesség*. Budapest: Szépirodalmi, 1973.
- Tamás Attila. *Weöres Sándor*. Budapest: Akadémiai, 1978.
- Tüskés Tibor (szerk.). *Weörestől Weöresről*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993.
- Tüskés Tibor. „Weöres Sándor és Martyn Ferenc”. *Életünk* 40/4 (2002): 333-340.
- Tüskés Tibor. *A határtalan énekes*. Írások Weöres Sándorról. Budapest: Masszi, 2003.
- Vadai István. *Tükörben tükröződő tükör*. Szeged, Tiszatáj, 2002.
- Valaczka András. „Témák és variációk Weöres Sándor szimfóniáiban”. *Magyar Napló* 2003. máj.
- Vargyas Lajos. *Magyar vers – magyar nyelv*. Budapest: Kráter Műhely Egyesület, 1994.